

Библиотека

Уметност
култура
друштвена
питања

ОКТОБАР

Година V Број 55 ♦ Краљево, октобар 1970.

Примерак 2 д. ♦ Излази месечно

Жена тражи живот
Рекоше јој: то је дете

Жена тражи дете
Рекоше јој: то је трајање

Жена тражи трајање
Рекоше јој: то је милост

и налази своје срце
Жена тражи милост
на белом зубу олова

Завија га у црни барјак
и предаје времену
за жену која тражи живот

Човек тражи живот
Рекоше му: то је снага

Човек тражи снагу
Рекоше му: то је рад

Човек тражи рад
Рекоше му: то је слобода

Човек тражи слободу
Рекоше му: то је револуција

Човек тражи револуцију
и налази своје срце
на белом зубу олова

Завија га у црни барјак
и предаје времену
за човека који тражи живот

Дечак тражи живот
Рекоше му: то је бол

Дечак тражи бол
Рекоше му: то је радост

Дечак тражи радост
Рекоше му: то је рађање

Дечак тражи рађање
Рекоше му: то смрт

Дечак тражи смрт
Рекоше му: то је октобар

Дечак тражи октобар
Рекоше му: то је Краљево

Дечак тражи Краљево
и налази своје срце
на белом зубу олова

Завија га у црни барјак
и предаје времену
за дечака који тражи живот

Шифра: „ГРБИНА“

Синџиријана раскована

Девојка тражи живот
Рекоше јој: то је пролеће

Девојка тражи пролеће
Рекоше јој: то је птица

Девојка тражи птицу
Рекоше јој: то је песма

Девојка тражи песму
Рекоше јој: то је љубав

Девојка тражи љубав
и нађе своје срце
на белом зубу олова

Завија га у црни барјак
и предаје времену
за девојку која тражи живот

Младић тражи живот
Рекоше му: то је река

Младић тражи реку
Рекоше му: то је вртлог

Младић тражи вртлог
Рекоше му: то је младост

Младић тражи младост
и нађе своје срце
на белом зубу олова

Завија га у црни барјак
и предаје времену
за младића који тражи живот

Друга награда на конкурс
за песму посвећену краљевачком октобру

МИЛАН
КОМНЕНИЋ

Сагледати предмет са наличја

Милан Комненић је рођен 1940. у Пилатовцима, Црна Гора. Завршио је постдипломске студије на Филолошком факултету (група за светску књижевност). Био је уредник књижевног листа „Видици“ а сада је уредник часописа „Дело“.

До сада има објављене књиге песама: „Ноћ писана ноћу“, „Нолит“, 1966. (награда „Младости“ за 1967.) и „Гвоздена лоза“, „Просвета“, 1970. Објављене су му и две студије: о Растку Петровићу и Онопоре де Балзаку, антологија Новије српско песничтво, „Дело“, 1970. Преводи са француског, италијанског и немачког. Загребачка „Епоха“ је објавила његов превод „Моби Дика“ Хермана Мелвила а београдски „Нолит“ препев Ив Бонфоа под зивом „Дијалог мучнине и жеље“.

У штампи се налази његова књига есеја „Језик, песничтво, изрицање“.

1. Можете ли одговорити на Ваше питање из песме Латерна магика: „Зар се непрестано не стропоштавамо?“

1) Питање које сте навели, а које сам у песми „Laterna magica“ поставио има посве преносно значење, односно по све је окренуто симболичком плану. Наиме, у свету антиномија какав је овај у коме нам је досуђена егзибиција, свако настојање, сваки акт, свака замисао, свако остварење праћени су силама које желе да оповргну, осујете, искључе то настојање, тај акт, ту замисао и то остварење. Кроз сукоб противречности провлачи се живљење које потврђујемо и оспоравамо у исти мах. Мислим да је ово питање у суштини колико морално толико и аксиолошко. Човек, а посебно савремени човек све више губи способност пошто вања вредности.

2. Пошто сте песник свестан свог поетског чина знате ли које су разлике у трагању за поетском суштином између Ваше прве и Ваше друге књиге песама?

2. Несумњиво постоји извесна разлика између поступака примењених у стварању прве књиге („Ноћ писана ноћу“) и моје нове књиге „Гво-

здена лоза“. Међутим, истовремено сам склон да верујем да се у првој књизи налазе неке од поетничких поставки које су своје пуно осмишљене нашле у „Гвозденој лози“. Разлика би се, по мом уверењу, најпре могла тражити у извесном преобликовању из-

3. Чини ми се да је Ваша прва збирка суштину кретања егзистенције представљала као рушење, или да је Ваш трагички принцип био позирање у срж света. Односно, према песничким објектима сте се односили деструктивно. Шта Ви о томе мислите?

3. Маларме на једном месту тврди да је деструкција управо Беатрича савременог песника. Песник данас не може у потпуности да прихвати улогу преузимања постојећих феномена и њихово изражавање у описном облику. Дескрипција је немогућа у класичном облику. Истовремено, свет предмета показује данас какву агресију на песничку свет да се песник не може одрећи извесног кореспондирања са предметима. Та кореспонденција може да буде стваралачка само ако се предмет разради у песничкој свести, ако из чистог факта пре-

ђе у повод за песничку мисао. Предмет који се нуди песником оку не може да се поистовећује са предметом који из песме излази на видело и нуди се читаоцу. Његов је преображај коренитији уколико је моћ песничке синтезе већа, односно уколико је песник успео да сагледа предмет са наличја. Уверен сам да се суштина сваке ствари може сагледати само ако се предмет расклопи, распредмети, ако се покуша сагледати и са оне стране која се не нуди непосредном оку. Због тога је и та деструкција само предуслов за поетску инкарнацију предмета у другој, дакле језичкој средини.

4. Песник сте вертикално погледа на свет. Да ли се крећете висинама или понорима?

4. Ако смем да тако кажем, вертикалност је моја опсесивна тема. Вертикалност је исто тако израз који успева да сажме многа значења везана за основне људске суштине и човеков положај у свету. Човек се диже вертикално и пада вертикално. Човек је жива вертикалност.

5. Какву улогу дајете спу у егзистенцији, суми потврдног живљења, а какву у антиегзистенцији, претпоставци постојања изван нама појмљивог?

5) Ја нисам у струји сновне поезије нисам фантаста, нити је моја имагинација сновно-фантастична. Покушавам да рационализујем ирационалне наслаге које теку из прошлости и сна. Не мислим да је сан други живот како је то говорио Новалис. За мене је живот само онај у коме је живљење свесно самог себе. Сан је донекле несвесна алтернатива живота.

6. У једној Вашој песми из нове збирке „Гвоздена лоза“ налази се и дистих:
„А кад сан и бдење оду са погришга
Разлиће се мраком свемогуће Ништа“
Верујете ли Ви у Ништа?

6. Нисмо ми повлашћени да верујемо односно да веру-

јемо у Ништа. Оно је присутно и наметнуто. На жалост, ми смо га донекле афирмисали. Ништа долази, по природном току ствари, после живота, ту се ништа не може, али је наша кривица што то ништа често увлачимо у животу у егзистенцију. Зар свако понижење људскости, зар свака репресија на основе бића није једно увредљиво Ништа? Историја, посебно савремена, богата је примерима када се то Ништа високо дизало на хоризонту постојања.

7. Сматрам да је варирана основна визија у Вашој новој књизи Удес плода. Зашто се књига зове „Гвоздена лоза“?

7) Термин „лоза“ ваља узети у смислу рода, порекла, људског гнезда. Намера ми је била да проговорим о судбини тако схваћене лозе, о проблему наслеђа, нараштаја, континуитета у времену. Самим тим што људски род не сматрам особито истрајним у времену и отпорним на његове утицаје, ја сам термин „гвоздена“ (као ознаку за нешто истрајно) употребио у ирони-

чном значењу, дакле не у доследном значењу. Ако сам под изразом „плод“ мислио на судбину појединца, а под изразом „лоза“ на судбину људске групе, онда свакако да сам настојао да ове две судбине приближим и сагледам их у њиховој међузавидности.

8. Пошто се Ви често позивате на Томаса Стерна Елиота и Езру Паунда реците нам шта су они донели модерној поетској мисли а шта Вама?

8) На Елиота се позивам, не тако често, због тога што је његова рационалистичка мисао о песничтву од огромног значаја у овом времену када се око поезије стварају ројеви мистификација. О поезији ваља мислити много трезвеније и мудрије него што се чини. Ту не може и не сме да буде импровизација. Када је о Паунду реч, мислим да је он један од највећих „мештара“ песничке уметности овог века. Кажем мештара у том смислу што за њега не посто-

Милан Комненић

СУМРАК У ЖИЧИ

Из краставог израсташ камена,
Милујеш пламен, пропињеш се кроз шалитру,
21. X 1969 — површни радозналци
Разложена пламиња твар у све наглијем оку.

Књигу у руку зборао је креч.
Из засопљеног надиреш камена,
Зрију гласови још млади и све се
Приклања грлу жена што моле.

Све је наглије чело при светлу искоса.
Из очврсле замисли у коју би сурван —
Избијаш. И снага чела, слутимо, дораста
Под касним сводом терету писаног муља.

Ништа не твориш, или твориш Ништа.
Башио си јесен међу храстове, на лица.
Зрију гласови жена, а племен све луђи
Хвата се за немир хаљина црних.

Уклоњен је прекор, сумњаш у поруке,
Башио си јесен у уцепе брда. Док обресе
Режеш строгим вечерњим разликама,
Све наглије кроче удови при светлу искоса.

Вечерас се не обраћаш по обичају,
Већ блажен и битан из трошне
Једне благовести искорачујеш
У слепи живот и, рецимо опет, у слепи наш живот.

У слепи зар живот, зар опет, и вечерас,
Зар после падова и рањав у милости,
21. X 1969, зар неумитно
У слепи наш живот, хоћеш да урониш?

Ноћ се мучитељка међу гласове припела
Што узде на време хтели би да баце
Но чему, Слушаш у плахом сумраку
Тканину како изнова на прса насрће.

Преображаваш се вазда у тој посној нези,
На укроћеном зиду где се гусне
Сав напор руке и жудња творца
Да будеш што јеси а што ипак ниси.

је непесничке теме и непесничке методе, што за њега нема језичких препрека и временских дистанци. Његово дело је, истина, крајње бизарно, често непроходно, али је оно живо сведочанство о распето сти модерне мисли уопште.

9. Преводили сте Ив Бонфоа. Кога бисте издвојили још из савремене француске поезије?

9) Преводио сам многе француске савремене песнике. Не мислим да је француска поезија на нивоу енглеске и немачке, бар не данас. Изузмете ли Рене Шара и Анри Мишоа, које сам много преводио и које сматрам за најзначајније у француској песничкој констелацији, мало је песника из ове средине који су за окупљени питањима пред којима стоји савремени човек. Они су прилично утонули у изванредан артизам, у језичке

мајсторије. Чак је и надреализам, посматран са данашњег становишта, био својеврстан артизам. А ја сам против надреалистичког концепта, задржавајући ипак поштовање према извесним резултатима и могућностима које је овај, претежно француски покрет дао, односно наговестио.

10. Припремили сте антологију Новије српског песничтва. Шта Вам је показао рад на њој? Да ли се може говорити о спајању наше културне баштине са светском културом у делима наших песника?

10) Рад на антологији управо ми је открио то спајање наше културне баштине са светском културом. Без тог спајања и прожимања тешко да може постојати значајнија поезија. Наша савремена поезија, од Миљковића на овамо нарочито, доживљава пун преображај.

Милан Комненић:

„ГВОЗДЕНА ЛОЗА“, „Просвета“, 1970.

Песнички идентитет Милана Комненића је и идентитет најваљанијег дела новијег српског песничтва. Означавачу га спајање националног културног елемента са светским, изједначавање локалног и универзалног духовног искуства.

Песник се обраћа миту и историји, дакле локалном и трајању за суштином егзистенције. Пошто је дубоко заглаван у основе бића не успева да постојање учини пуним а есенцију трајном. Јер, нема никаквог континуитета јединке. Свет се мења, свет се креће. Живот се мења, живот се креће.

У првој Комненићевој збирци „Ноћ писана ноћу“, „Нолит“, 1966, сагласни облик кретања био је „рушење“, кретање наниже. У другој Комненићевој књизи „Гвоздена лоза“ плод се сеје, зри, разлаже. Разлагањем не нестаје, напротив обнавља се кроз артирије природе и тако бива остварен принцип циклуса, тј. циклусне смене.

„Земља се претвара у жито, жито у крв, а крв у земљу“.

Удес плода I

Песник вертикално гледа у свет, спушта се према сржи света, тражи чвор решења у тами понора настојећи да реши тајну сопственог гена. Без обзира што је наднет над сутрашњицом и „тоне у дубине будућег“ није онај који креће висинама да тамо створи своју визију света, да се приближи небесима.

„Нисам ли скитница или лењивац уз реку

С прибором за пецање недељом и туп

Тражио тајну можда баш у муљу“

Спојено поетско и филозофско искуство дају модел модерне поезије. Није случајно песник на крају циклуса „Удес плода“ навео Езру Паунда чије је дело особена потврда ништавила. Велики амерички buffo се пита хоће ли његово гнојиво бити довољно масно да нахрани траву изнад његовог гроба. Мотиву труљења Паунд је супроставио мотив побуне (кочперности, дрскости, екстраваганције) а Комненић мотив зрења.

У „Гвозденој лози“ би се могле одвојити, мада нејасно, судбина тела и духа. Крајњи телесни чин је труљење а спиритуални сан. Сан нас спава од „свемогућег Ништа“, уводи у просторе егзистенције и антиегзистенције.

„Нестајући се изнова бивам Оно што је теби било само сан“

Колико су Комненићева вертикална задирања у срж огромна, толико се осећа одсуство хоризонталног простирања. Читава књига се састоји од неколико органски везаних варијација једног виђења: удеса плода. Визије су комплекс слика спојених узрочно. Сваки стих је мала визија али песма није сагледани простор. Знајући да је песник свестан свога уметничког чина остаје нам да мислимо да је то његов начин структурирања песме.

И на крају треба поменути однеговано и складно поетско сагласје у „Гвозденој лози“. У првој песничкој књизи био је присутнији ритам од мелодије, а у овој другој извршено је померање, мелодија је првенствена и песме звоне тихо.

Драгиња Урошевић

11. У Вашој антологији је споменута Јасна Мелвингер а није заступљена ниједна песничка књига. Зашто?

11) Разлози су искључиво аксиолошки, естетички. Изузев Десанке Максимовић (и то само њене последње фазе), ми нажалост немамо озбиљније песничке књиге.

12. Пошто сте уредник једног реформираног часописа како гледате на постојање часописа за књижевност и културу у малим културним сферама?

12) Сваки часопис мора да има свој програм, своју мисију и своје дејство. Лично сам уверен да је улога часописа у малим срединама деликатнија и тежа. Нивоља је у томе што многе околности, често неуметничке, осуђују поједине часописе да ту улогу врше. С друге стране, часописи не смеју да се ограниче на исповедање духа затворене средине

у којој се појављују. Они морају да буду уносици свега оног што се јавља на страни.

13. Хоћете ли нам на крају нешто више рећи о настанку Ваше песме „Сумрак у Жичи“?

13) Песма је настала приликом посете манастиру Жича пре годину и по дана. Био је то мој први сусрет са овим средњовековним спомеником културе. Налазио сам се у групи писаца са свих страна света и посматрао њихове реакције приликом разгледања фресака. Равнодушни према свему што није озакоњено као велика вредност славних светских центара, робујући предрасудама, ови људи су ме озбиљно увредили. Тако сам написао ову песму-памфлет.

Разговор водила Драгиња Урошевић

ВОДЕ МЕ СЛЕПОГ

Воде ме слепог међ дрвореде жена
Мајка ми тело земљом поништава
Чујем гракћу звезде у тужном шљивику
Хладну месечину у грлу осећам

Губим цветна поља
Губим песму праву
Губим зве зоре у глави
Све марије које у тело зазидах
Све патње свету опеване

О тишина и ноћ замењују чигру
Воде ме слепог у земљу да растем
Да невино слушам док богови зборе
Остављам и ватру да вам лице трује
Забрављам речи које реч говоре

ИСПОВЕСТ

Горим те луда свећо рано тмино бела
Иза мене нека цветају красте
Довољно ми је мрака реч од речи отета
Свици над мојим одром коло започињу

Оставите ми само дрво разлистало у звезду
Пепелом ме зачарасте жедна мора
У завади са собом будућност светкујем
Доста је хладних ноћи које будим

Вене ми отроване на чађ миришу
Шума ми запаљена тај угарак од памтивека
Десну игру са ђаволима довршавам
У двобоју са собом губим тело од пустиње
плетено

Гледам како се земља у арену претвара
Тихи гладијатори са венцем око главе
Јесмо ли осуђени да у паклу заратимо
Или то гасне задња ми реч убилачка

Нестаје и пут небески острво уморних
победника
Звездани потомци претворени у бескућне ласте
Гладне женке своје корене краду
А ја те горим земљо луда рано тмино бела

ЈА И МОЈА ЛАЖ

Пред истином као пред јасиком време
посустало
Пред олтаром река заљубљена у мој крвоток
Пред пепелом видим изнемогло дрво у смирају
Пред овом непогодом птице у жалу немоћно
поју

Колико безимених жена нуди јутрење у
бутинама
Сан сања голе чемпресе у жудњи за омчом
Кроз клетве волим да ти ватру косим

Моји победници давно себе у мису претворише
Моћници у тами крв нарциса траже
Зов мој у свесној обмани прогони ми речи
Обневидели тренутак окове луде ми дарује

Пред истином као пред јасиком Ја посустах
Више ме нема у дамарима непомичним
Ја и моја крв пловимо отвореним венама
Ја и моја лаж крилата време покрећемо

ЗЕМЉОМ ПУСТОШ ЗАВЛАДАЛА

Оковао сам Марију док је ватру у воду
претварала
Сад сутоном бдим да ми око у смрт не
расцвета
Тужни ковачи јутро у лаж претворише
Само да то море прећутим то опело да
заволим
Оковао сам Марију док је ватру у воду
претворила

Земљом пустош завладала заорана ноћ без
крви украдена
Остајем са песником који песму у влажну
реч растаче
Гробари пред цветом заплакаше орфеја од

Миломир
Краговић

ВОДЕ МЕ СЛЕПОГ

жене силованог

Остајем пред временом да га у срам опевам
Земљом пустош завладала заорана ноћ без
крви украдена

У ТРАЖЕЊУ ЗАМРЗНУТЕ ВАТРЕ

У кукурузиштима звезда пронашли смо себе
Низ шипражје си тражила немоћ мојих певања
Низ лесак пробуђен еј моја жено
Ноћ жедних мрава налеће горјем

Осећам то крхко ћути киша
Док будим лисице из твоје смене душе
Осећам гроб у мени
Беласа наго твоје тело
У влатима овог лета
Беласа твоја коса пресахла
Еј курјаци моје смрти
Виле дана
Распадам се мушки
Пенушају празнине у лубањама
Крчаге испијених
Нестаје осмех последње зоре
А ти набрекла дробиш струне вода

Ја урличем
Поток болно јечи
Урличе моја душа
Ћутим лице земље
Ћутим колутање дима
Из твојих црвених колена
У мени забодених

То беседим са ребрима ове ноћи.

ИЗБОР ИЗ ЗБИРКЕ ПЕСАМА
„ТОЛИКО САМ МРТАВ“
КОЈА УСКОРО ИЗЛАЗИ ИЗ
ШТАМПЕ У ИЗДАЊУ
„ОКТОБРА“

СЛУШАМ ГЛАС ПОНОР ТАЈ

Узалудно слушам глас Понор тај над понорима
Сневам арабеске које песму у време вратише
Распет између себе и песника
Чекам белу зору
Да јој олују на чело зачнем

Ко ме то у благу смрт води
На ливадама када свици громове оглашавају
Ко ми то у оку беседи о мору
Нисте задовољни мојом главом остављеном
Да вас њен размножен цвет у живот уништи
Ко ме то у лажну смрт води
Тама ил сјај што веша се
У овом непоновљивом ритуалу

Да ли ме то звезде опчинише непокојом
Кад под Земљом ја цветове газим
Кад под Земљом рат вам заказујем

Последње је време да ме у Бога претворите
Задњи је час да ме за милост молите
Иако су моје кости неумољиве

НОЋ ОВА

Умрети испод свог живота
На процвалој љубавној игри
Изговорити одлазак пре плача опалих
Ветрова
Умрети пре смрти

Видим оловну војску дрвореда
У жедном хладу мојих бреза
Видим молетве тишине
Видим ћути море укроћено
Крш камена међ сагорелим стаблима славе
Поноћ гле
Моја мајко тужна од цветања
Моје одбране

Ослушкујем глас оргуља
Како звуком време уништава
Разлежу се нејаки бескраји
У сливовима тесних корита
Док се молим за светлост сплавара
Кад чујно нестају у море

Наизглед само — има више тих слобода, које се могу изабрати. Али их нема: има само једна за свакога! Свако своју слободу може изабрати! Али има више начина — да се она изабере. Можда, има само један начин да се она брани. У нас је и слобода третирана као у религији бог, где је човек без икакве могућности да му се приближи, као што је и сужњу слобода нешто далеко, чудно, богато.

Толико се пута догодило: да се срцем освајала слобода! У нас то — или срцем, тојест борбом, тојест победом, тојест идући мотикама и вилама на унђетача, идући голим ножевима и пушкама „крагујев кама“ на непријатеља, на окупатора. Па, чим се они сузбише, чим се они уништише — би слобода! Али, није то оно право. Није се она тако могла изабрати. Није се тако могла добити. Слобода није заједничка кућа, она је дом свакоме посебно. Тек кад су битке престале, кад је оружје умукло, кад више срца нису клицала — „само напред, само напред“, могло се поћи ка слободи. Тражити је у себи саме. Борити се за њу у себи самоме)! Мучити се, бити битку, да се она избори. Као што је, у романима Достојевскога, бију његови јунаци, као што Иван Карамазов мучи свој бол: веру у бога кога нема, што се, у томе случају изједначаје са правом јединке да се избори слобода. То је у Ивана исто: бог и слобода, па му је постало јасно — ако једно нађе нашао и друго. Ако бога има, има и слободе у њему! Али од није имао ни бога, па самим тим — ни слободу. Трагајући за њом — уништио је себе! Као што ова лепа реченица показује тај пут и то знамење: „Бог, у кога није веровао, и истина савладаше срце његово које се још увек није хтело покорити“. Није се срце покорило, иако у ранама још, увек трагајући. Али је слобода увек измицала некуд, само измицала! Јер немајући бога у себи, немајући веру своју, ни циљ — онај циљ — „не плод искусства већ само искусство јесте циљ“, Иван се изгубио у трагању. Иако је, да је у питању уметник, личност уметникова, могуће казати — како је циљ (једини) понирање у себе, што је решено у поводу Валерија. Иако би се још могло рећи и оно што је Кафка о циљу казао, а што је, мислим, научио код Достојевскога, баш код Ивана Карамазова: „Постоји циљ, али нема пута; оно што називамо путем, колебање је“. Дакле, пут ка циља — колебање је, за свакога понаособ. Пут ка слободи, пут ка праву да се своја слобода избори — колебање је за свакога, појединачно. Није колебање само онда: када се заједничка слобода хоће, када се за њом хрли, кличе, јуриша. Онда нема колебања, онда је у питању оно друго: побуна која одводи слободи!

Још једна опснотааааа

Коју слободу изабрати?

Још једна опасност на путу ка трагању за својом слободом постоји у — опседнутости! Наиме, оно што је још Берђајев видео у личности Кирилова код Достојевскога: када човека опседне нека идеја, и у тој опседнутости почиње да се гаси његова слобода, од постаје роб туђе мисли. Човек се, тако, изгуби, као што се изгуби и његова путања ка слободи. То је оно: што је још Берђајев наметао у први план, да раздвојен човек, који је нечим опседнут, не може да буде слободан. Исто као и ово даље: на раздвојеност осуђен је свако ко не врши слободан избор предмета љубави! Иако ту има противречности па и двосмислености — што је по Ману увек примамљиво — јер, што онда: ако човек већ изабере, ако се определи СВОМЕ слободном избору љубави, зар он, у таквом случају, није већ опседнут тим предметом љубави? Чим је опседнут, он је и раздвојен. Чим је раздвојен, он више није слободан! ипак, и пут ка избору своје слободе, права на своју слободу: колебање је!

Помишљам сад на те људе, на хиљаде невиних који су ко зна за чим трагали, кад су их повели у смрт. Шта је било у њиховим очима? Јесу ли им срца клицала: напред, само напред? Где је то напред било, куда их је срце усмеравало? У неку нову слободу, с оне стране ноћи у себи. Јер су имали ту ноћ у себи: ту стварност која је била сурова, понижавајућа, ужасна — те лутке у униформама, те лутке са митраљезима, који су бљували смрт, косећи животе хиљаде људи, уништавајући им право на љубав, на избор слободе и право на колебање. У хиљадам тих мртвих, колико је њих било слободно? Колико је њих имало бога у себи и веру у љубав? То су они, толико њих, са повећаним достојанством, који су слугују слободу — свакога дана, свакога часа, да ће доћи, чим народна војска добије битку. Они нису били „бачени у свет“ већ је, свако од њих, имао „своју кућу у свету“ (chez soi dans le monde, казао би Башлар). Шта су још они имали? Свој пут до наде, у коју су веровали. То је оно исто, што је и песник Његош предлагао и веровао — да нада нема право у другога, већ у бога и у своје руке! Ако су њима биле за везане руке, имали су бога — ту наду, којој су се, кришом, тајно у себи, клањали. То је им је била, тих тренутака, једина слобода. Она више није била колебање.

Погледајте их: колоне жртава, народ који окупаторски

војници злостављају, трпају у гомилу, и терају на губилиште. Био је месец октобар, а Томас би Вулф казао — тресло се неко лишће увело. Још увек се неко лишће увело тресло. Био је то град у српској земљи, Краљево. Записано оста — шест хиљада је било тога несрећнога народа. Њих шест хиљада, повређених, нагих у себи, тупих за радост, тупих и за бол, како се — имајући још наду неку, клањају животу, који нису имали кад да доживе! Нису имали кад да се радују томе несрећноме животу, па да му, и из области казују, као Џојс: Добро дошао, о животе! Није имао ко да им одговори, ни у сну, ни у сећању: боље те нашао, о слободо! Ишли су, тако, огрнути страхом како једином реалношћу, како једином својом узданицом. Јер се нешто раздвајало у томе страху — она увек могућност неочекиваног, да ће се нешто десити — нешто ново, другачије, непознато. Па ће свако имати, можда шансу. Можда право на свој живот. Можда на своју слободу.

Ја, овога тренутка, мислим на оно њихово унезверено кретање, на оне часове пред смрт њихову, и на реченице Пастернакове: о инстинкту, по моћу којег, човек гради свој свет, своје огромно гнездо, агломерат неба и земље, смрти и живота, и двају времена, једног којим се располаже и другога које недостаје. Којим су они временом располагали? Временом блиске смрти, временом терора, а недостајало им је време будуће. Они нису имали кад да се нагну ка прошлости!

Стоји сад та слика њихова: ред већ понижених, чија је смрт блиска. Шта сад остаје у сећању? Пастернак би казао: човек је нем, а слика говори. Јер очигледно је да САМО слика може да има укорак с природом. Иако је то било неприродно, као шок — то њихање некуд напред, а напред није било времена, ни наде, ни трагања. Било је све у кругу. Било је све у затамниченим зидовима њихове свести. Пре него луче у свести угасну, пре него их затрпају гробови.

Колико је сад било посебности у ономе њиховоме њихању? Колико различитих су дбина, виђења, страсти, надања! То се, као и увек у тешким тренуцима, у сличним ситуацијама, одмах показивало. Наиме, они који су се нечим и у животу издвајали из средине, и ту су, први, избијали у центар збивања. Они који не могу да мирују. Они који хоће нешто друго, нешто ново, нешто забрањено. Они који увек хоће нешто више! Бележе и сећања, и записи већ сведока, како је тих било. Како су се били одмах показивали, како су стрчали у тој аветној средини, над којом је следела само смрт, само страх, само хумке. Помишљам, да су то били први кораци ка слободи, немущта готово, нежна, неодољива љубав за жи

вот. Пуноћа нека, чудесна, неуништива, болна, искидана! Ко се још томе не би покљонио! Можда ту и почиње поезија, трава зеленога сна, који ће увек трајати. Она поезија која је увек супротност стварности. Која буди сан, окја води на далеки пут.

могу ли се предвидети могу ли се дослутити они изненадни рељефи слободе, оно што је синило у главама издвојених, у тој колони сурово припремљеној за насилну смрт? Оно што се чини непредвидљивим, оно што се дослутити не може. У томе је, најзад, моћ поезије. У тим тренуцима, олујним, нежним, немим, у тим изненадним рељефима срца, рељефима сна, рељефима унутрашњих садржаја оних што се, и на губилишту, издвојише.

Ко је од њих покушао да се обрачунава са стражарима, са редом, са ништавилем? Ко је од њих био, дубоко, против поретка ствари! На чијему се то лицу показало? Ко је то шаком показао, ко рукама завезаним, ко устрепталим срцем, ко небесношћу у помућеним очима? Може ли се то показати — у ономе дану: био је октобар и неко се лишће увело још тресло, и неко је лишће било пало по градским улицама, и била је то година ратна, 1942, и био је то ред људи, народ, жртве, које су злочинци водили у смрт, негирајући њихове животе. Уништавајући, последњи пут, њихова права и путеве — да свако има своју слободу и свој сан.

Је су ли могли, ти страдалници, верујући у слободу, упркос свему, да надживе страничне тренутке понижавања, оно када им насилно и грубо комади врућег железа, када им сулуда жестокост олова, кида прса, уништава лепо тело, прекида нагост природе, лепоту дисања? На чијему се челу то било показало! На чијему се лицу то и данас познаје! Чије срце ни сада није престало да куца!

То показује поезија, која је надживела њихову смрт, која је супротност тој смрти. Поезија која буди и која је велика могућност потпуне слободе. Она поезија која је инстинкт помоћу кога се гради свет, са два времена, једним се располаже, каже Пастернак, другим које ће увек недовољно стајати. Она поезија, коју Башлар овако приказује: „поетска слика је некакав изненадни рељеф психе, још недовољно испитан у својим подређеним психолошким каузалностима“. Ти поетски тренуци бдили су на ономе губилишту, онога октобра, и осветљавали су изненадне рељефе неке огромне слободе, у коју су злочинци пуцали. Није им помогло, слобода их је надживела! Унутрашња стварност човекова не може се убити, јер од ње уметност обликује слободу.

Шифра

„ЛУТ“

Друга награда на нашем конурсу за есеј

Драгољуб
Живковић

„Мир — њравда — њројрес“

Поводом 25-тоогодишњице ОУН

»Пошто је признање урођеног достојанства и једнаких, неотуђивих права свих чланова људске породице темељ слободе, правде и мира у свету... Пошто је непоштовање и презирање права човека водило варварским поступцима, који су вређали савест човечанства...«

Овако почиње »Општа декларација о правима човека« ОУН. То неминуовно трагање човека да заједно са другим људима пронађе што боље начине за испољавање свог достојанства, тј. битствовања достојног његовом природном стајалишту, а ради спречавања варварског, које чини саставни део тог опште људског, пораћа вечну борбу, вечну у људској релацији, у којој је опет човек сам, његова унутрашња варварска природа, највећи непријатељ. Нису Грци случајно истакли познату премису: »УПОЗНАЈ САМОГА СЕБЕ«. Познавати самога себе, односно друштвено биће које те одређује, значи у крајњој линији моћи успоставити рационални дијалог са материјом која човека окружује. Можда човек у крајњој инстанци никад и није у природи имао највећег непријатеља. Како ће се природа нама представљати зависи логично и од ње саме или степен човекове слободу унутар природе бива одређен првенствено природом његовог рада. Људски рад, то исконско излазиште човека, медиј његове еманципације, ће увек остати одређујући моменат свих релација људског живљења. У нашем времену, ослобођен природне зависности, човек коначно ставља своју судбину у своје руке.

Рађају се два велика питања: Каква је његова стварна, исконска природа, а каква треба и може да буде; и да ли је и колико тачна она Сократова тврдња да »човек греши само зато што не зна боље да уради«? Природно је да се човек све више приближава свом бићу преко других бића (сазнавајући природу сазнаје самог себе), али прети опасност да га тај далеки и тежак пут не баци у заборав, а заборав нужно рађа само накнадне рефлексије, које само делимично, у другом плану, распознавају човека. Под притиском терета свакодневице тешко окрећемо главу ка историји, »учи телици живота« и тако наравно свој трену так остављамо без чврстог темеља. То нам помаже да наше време, наше акције, нас, прогласимо »одлучним«, »прекретним« моментима историје уопште. Давно је Демокрит рекао: »Заборављање сопствених слабости рађа дрскост«.

Хтели ми то ли не хтели, људска историја је један континуирани вез. Међутим, од каквих карика и како хомогено ће оне бити

у том везу зависи од циља и средстава људских акција. У том вечном ткању и тканини има правих бисера, који својим сјајем из таме извлаче сужањство човека, али има и крвавог челика, атомских бомби и геноцида. И такви елементи могу бити корисни само ако постану поука како не треба радити.

Ослобођење од природних сила води човека ка другој зависности, која опет рађа минимално две могућности: сарадњу, до говор, поштовање самовољности друге личности, што води прогресу; или рат, разарање, смрт, страх, ропство. Којим ће путем човек кренути и докле ће стићи зависи првенствено од степена еманципације његове свести, што никако не значи да је свест увек одлучивала. Хегел би то овако рекао: »Човеку није никад недостајало ума, али га није увек употребљавао на умски начин«.

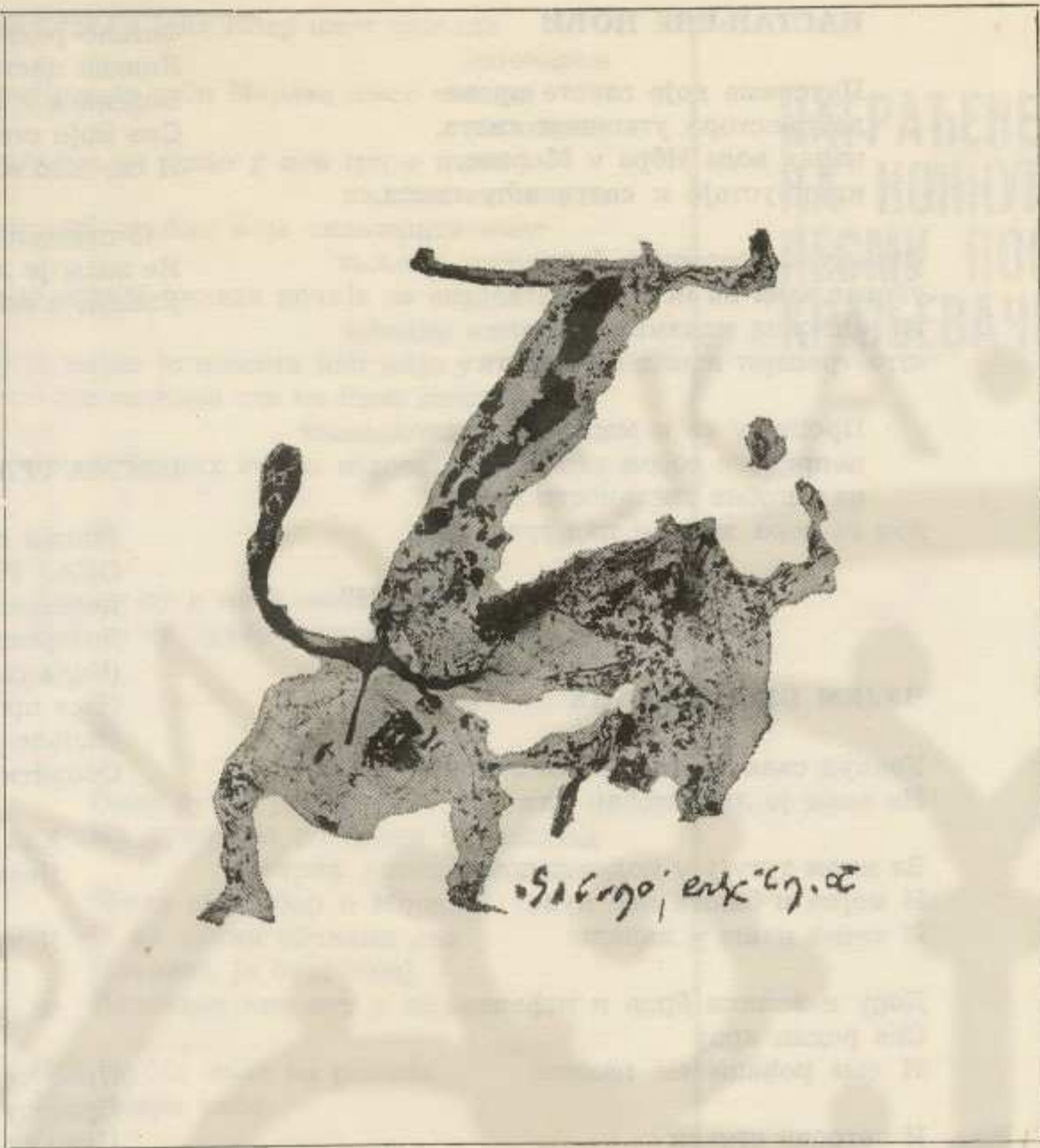
Ми се данас можемо радовати што животно суделујемо у једном значајном тренутку људске историје, прослави 25-то годишњице постојања Организације Уједињених нација, те дивне клице, ембриона, исконске повезаности људске фамилије у једну јединствену целину. У главама људи давно је никла идеја о нужности стварања неког органа који би повезивао заједничке интересе свих напредних стремљења човека, како би његов ход ка прогресу био бржи и сигурнији. Имануел Кант је то први јасно формулисао. Међутим требало је да дођу две ратне катастрофе да би тој необично тврдој људској лобањи, императивно ставиле у задатак оснивање организације УН. Први пут се појам »Уједињене нације« спомиње јануара 1942. године, када се 26 земаља обавезало ад ће сломити силе осовине и прихватити »Атланску повељу«. 1945. године у априлу-мају представници 50 земаља у Сан Франциску израђују нацрт повеље ОУН, да би га 24. октобра 1945. године ратификовале велике силе (Француска, Кина, Сједињене државе, Совјетски Савез, Уједињено Краљевство) и многе друге државе, међу којима и наша земља. Настале у вихору највећих људских страдања, у са знању човека да само у миру, поштујући основна права човека на природну слободу и афирмацију друштвено признатих начела, ОУН је за протеклих 25 година потврдила основну тежњу прогресивног дела човечанства. Отуда није чудо да наши народи, као и народи многих других земаља са нескривеним осећањима очекују од ОУН и њених многобројних органа и организација да уједине све напоре у правцу очувања мира, знајући да само у миру могу изграђивати социјалистичке односе.

У свом родном елементу стоји нужна, природна упућеност човека према свету и другом човеку. Отуда стварање и постојање ОУН није резултат добре воље руководићих људи, већ сазнања прогресивног света да је за сада најбољи инструмент у очувању елементарних услова човекове егзистенције. Када је прије више стотина хиљада година у једном моменту вехементне игре природе настао човек, опет не без свог сопственог рада, као њен и свој најбољи производ, морао је услед неразвијености свог бића, себе сматрао немоћним и у свакој појави гледао Бога. Таква неартикулисана мисао има корена у стварном стању ствари. Па и тада хорда претставља нужну клицу његове друштвене моћи. Истовремено с мењањем односа према природи, мења се његов теоретски и практични однос према другом човеку и самом себи. Човек све више долази до сазнања да раст његове моћи према природи зависи од моћи његове социјалне групе. Тиме истовремено расте његова зависност према социјалној средини. Међутим та зависност је сасвим другачијег карактера, јер су зависни елементи обдарени свешћу. Она може двоструко деловати; једном као силна полука свему деструктивном у човеку и тада човек својим (не) делима превазилази сва разарања природе, али ако претпоставка хуманог односа према свему што га окружује па и према самом себи. Сазнање тајни природних и друштвених појава отвара простор за практичну еманципацију човека од низа сила које су га спутавале. Међутим, раст људске слободе стоји у дијалектичкој вези са растом низа веза и нових нужности. Тиме може ал не мора постојати механичка међузависност. Само у цело витом раду постоји целовито, интегрално испољавање личности човека. Ми смо међутим сведоци цепања људских радова на специјализиране моменте у општељудским размерама, као нужног израза не само раста технике и технологије, већ и вечно недовољене потребе човека да и квалитативно и квантитативно потроши далеко више него што се може икад произвести.

Прелаз од хорде ка роду, братству, племену, савезу племена, нацији, народу и коначно човечанству као јединственој етничкој заједници, дешава се онда када унутар целокупног друштвеног бића постоје припремљени елементи у њиховом развоју који не могу више трпети скучену љуштину претходне форме. Није, међутим, људска историја увек била димензија његовог раста. Напротив, величина човека огледа се у томе да је могао наћи довољно снаге да у рушевинама његовог достојанства нађе поуку за поновни успон.

Непотребно је наводити шта су све учиниле УН за ових протеклих 25 година, а шта су могле и требале а нису. Док год буду постојале велике и мале земље како поделама, економској моћи или војној снази, постојаће клице »извори сукоба«. Човечанство је још далеко да створи једну хомогену заједницу која би успешно уносила мир и слободан дах ветра и душе у домове људи. Извори опасности од новог катаклизма још превише чврсто стоје над главама људи, али тиме још већа потреба сваког човека да са свим другим људима света учини како до тога не би дошло.

Определујући се за друштвени поредак који за своја начела има начела ОУН, народи социјалистичких земаља, земаља које тек сад стичу слободу или земаља у развоју, морају у снази УН гледати и своју снагу. Надајмо се да ће човечанство имати довољно ума и храбрости да преко ОУН једнога дана створи услове за формирање међународне заједнице, у којој би члан 1 »Опште декларације о правима човека« дошао до пуног изражаја: »СВА ЉУДСКА БИЋА РАДУЈУ СЕ СЛОБОДНА И ЈЕДНАКА У ДОСТОЈАНСТВУ И ПРАВИМА; ОНА СУ ОБДАРЕНА РАЗУМОМ И СВЕШЋУ И ТРЕБА ЈЕДНИ ПРЕМА ДРУГИМА ДА ПОСТУПАЈУ У ДУХУ БРАТСТВА«.

СКИЦА ЗА АУТОБИОГРАФИЈУ

Миле Бискупљанин

Мноме плове неке црне лађе
Мноме хује проклети оркани
Мене ломе стрепња и незнађе
Мене зову друми завејани

Мноме трају осеке и плиме
Мноме студе неизмерне студи
Мене ломе непрелазне зиме
Мене зову неки гласи худи

Мноме плове тек магле и тмине
Мноме бесне невидљива мора
Мене ломе сунца из низине
Мене зове нека тамна гора

Ја сам ватра ватром сажежена
Ја сам кула вечно опседнута
Црном водом ада потопљена
И пустиња без сигурна пута

У мени се ноћ са даном рве
У мени су јагањци и вуци
У мени се зло и добро крве
И не слуту добро рука руци

У мени су змије и штакори
У мени су и звери и птице
Мноме огањ сверазорни гори
Мноме хује тамне понорнице

(Из књиге песма „Конвејер“)

КЊИЖЕВНИ ПРИКАЗ

ТИХИ СОКАК ИЗ ПРЕДГРАЂА

Миле Бискупљанин: „Конвејер“ — Клуб писаца, Вршац (1970.)

У крају где је небеска калота некако сувише огромна, а равница убиствено непрегледна - расту, по много чему, специфични људи. Некада човеку се учини да те велике димензије: то њихово особено небо и земља стварају друкчији поредак вредности, људе способне за крупне гестове... И роди се онда један Мирослав Антић, па између осталог вели: „Помакните се, планине... Не заклањајте ми сунце...“ Никада међутим, овај озбиљни простор, сведен на зелено и плаво, уместо прејакних речи - учини да неко од смртника који су се ту задесили остане помало збуњен, чак уплашен и у сваком случају претерано свестан сопствене људске ништавности, свестан да је сувише мало у животу то што он воли свој завичај и што му се обраћа - одама. И онда срећете једног Милета Бискупљанина који каже: „Шта сам ја и коме треба моја песма...“ Или: „Поздрављам све у овом животу. Дан, реку, жито у влатању...“

Чудна птица Војводина! А у њој Банат - зрео, таман, не како отежао. Са људима који више знају но што кажу. Овде не важи оно пусто моравско: Што на уму - то на друму. Тако се живи између Ибра и Сталаћа. Тако може у једној Грузи... У Војводици ни ваља, међутим, бити или Мирослав Антић или Миле Бискупљанин.

Овај потоњи, већ четири и по деценије упише се да - што би рекао покојни Назор - „земљом хода ситним кора-

цима“, да то не бива ни на чију штету или како он згодно примити: „У мноштву бучном ја сам нем остао“.

Огласио се негде око 1955. године, збирком песама „Ко рење сна“ и од тада их ниже као удавача ђердане. „Конвејер“ је пета, самостална књига поезије овог доброћудног Банаћанина, који је почео као фабрички радник и колпортер, па био још рибар, сеоски надничар, пружни радник и много штошта друго, да би све више „застрањивао“ у песму...

Бискупљанин не упућује драматичне поруке сабраћи - људима, нити тугује над судбином човечанства које се све више постварује и фрустрира. Он види шта се дешава око њега, али бира речи тихе опомене и забринутости - преко нстатује но што пророкује, пре шапуће но што прети. Убеђен је да није његово да буде грлати проповедник, већ сведок који се и не мора узети у обзир, али који је ту, присутан и будан, озбиљан и поуздан.

Има нечег поштењег у томе упињању да се остане коректан и хладнокрван. То је делић прастаре приче о људској трпељивости, о чину који уважава све и свачије разлоге, али и сам жели штошта да каже. Треба говорити. Речи - никад доста. Треба подсећати да смо се затекли у рђаво скројеном свету, чији су оброци добра и зла, радости и туге насумце дељени, па је нечији терет превелик за његово обично срце и свакидашње, већ сустале ноге,

а нечији - играрија, дим, магла.

„Увек је било тако:
Утрина, сокак, и једна зора
над шљивиком
Ко зна докле и зашто, тек
снова ме заболи
Кад крило уморне птице
залута над видиком...“

... говори нам Миле Бискупљанин. Нама - затрчаним у бензинске октане и приватне викендице, млатипарићима и свезналицама које с разумевањем климају главом кад ко спомене Јеронимуса Боша (исто то није марка свећица за моторе), а за Руђера Бошковића поуздано знају да је „неки институт у Загребу“!

Наш свет, усућује се тихо да примети М. Б. то су дневне вести, новине и други феномени информација. Непрестано нас засипају свим и свачим: чули смо за барикаде у Белфасту, за нови скок вредности марке на берзи у Лондону и за то да Индији прети глад; преслишавамо се да ли је баш ТУ-146 поставио нов рекорд у прелету и објашњавамо „суштину“ фудбалског рата Хондурас-Сансалвадор. Но, тај помало сулуди труд, то „Увек на пола пута између истине и истине...“ то је сведочанство о лажној људскости и малограђанину који би, вероватно, и самом Пјотру Капици доказивао основне проблеме у контролисању нуклеарне енергије... Песник предлаже, пак, да све то буде некако друкчије, мање лажно и искривљено: „А звезде

нек остану тамо где јесу (Други ме вроеватно окивају и тре су“).

У име нас збуњених и уморних, он говори да га ништа тако неће добро усмртити — као живогарење, као Мајако вскијевска „свакидашњица“ која понајпре дође главе — баш песнику...

Уопште, Бискупљанин — као и у ранијим својим књигама — казује нам све оно што смо знали па заборавили, све оно што верујемо да није важно, иако без тога уобичајеног, нормалног и „припростог“ — зарад нечег непостојећег — окрећемо леђа својој Правој природи.

Треба рећи да се, слично оваквом поимању дужности песника (сведок, а не судија!), — развија и Бискупљанинова моћ говора. Она је стрпљива и лагано усавршавање, постојано напредовање које је најбоље процењивати у распоу прва и седма књига. Тек тада, схвата се да је песник знао шта чини и да није правно никакве непотребне експерименте и екскурзије.

Изабрао је сопствени пут. То није магистрала коју пре сецају овације и букети ружа. То је пре сокак из предграђа или пољска стаза. Нешто зраччи, присно и топло, можда чак старинско. Но, нешто, у сваком случају, питома као Банат и ненаметљиво као његов Тамиш.

Међутим, и такав разлог довољан је за песничку реч.

Богдан Мрвош

Њилопоточке ливаде за уни је, месец кад цветају коксидбу. Кренуло је добро лето, цвета разнобојно цвијеће овог хербаријума, а ливаде не знају да неће бити косача, да ће остати непокошене, да ће презренути и пропасти. Десило се баш како је најављивано, али искрено мало ко је очекивао да ће то тако брзо доћи. Дрче мотори камиона са балванима и грађом, иду све више тамо и натраг, отежали су земљи, али види се да је то боље за народ и догађа се како су обећавали петогодишњи планови.

Прошла је бура Ибеа, ма да се још увек пјевало поред албанске границе: Енвер хоџа ћут' не збори партију ти Благо створи. Историја то зна шта је то и грлати Васојевићи ће у не ком новом дану пјевати друге мелодије, већ је и ред да се што више пјева о љубави и раду, о женским бедрима и уснама, да се забораве политике и погипи је. Мора се стварно и признати — док су тако пјевали косачи, извијајући мелодију с брда у брдо, колико год да су мислили на чудне поступке Енвер Хоџе, пред очима су замишља ли топле кукове девојака и жељели да их том историјском песмом привуку. Но, није то први пут да се пјева о неком хоџи а мисли на топлије и слађе ствари.

И баш тад док се на њилопо точким ливадама отварају крунице цвијеће, пјешачком приејчицом уз грбаву планину Трењевик почињу да иду у групама момци, косачи, католици од Плава и Гусиња, они људи који су обично ту долазили за ко сачке наднице и зараду.

Сад пролазе и ћуте, хитају не где и не питају за ливаде, окрећу главу од њих и грабе према врху планине, знојави и рије шени да стигну негде тамо ку да су наумили и планирали.

— Где ћете људи, шта је то са срећом тамо добро и лијепо, питали су их на сваком кораку.

Кад би се испели на Трешње одговорили су и сви чуљили ушци према брдима старе Црне Горе:

— Идемо тамо где оно грми и пуца!

— Шта пуца, кукала ти мајка, чудили су се радознали трењевачки старци.

— Пуца оно што већ дуго чекамо и што је требало да се одавно испуцало и што нам је као људима одавно недостајало, пуцају мине, старино!

— Пробаја се нови пут, стрико, додавао је други. И то тамо где га није било од постанка свијета.

Далеко тамо негде иза брда чула се тутњава, која брђане у први мах подсети на топове и погипије, али ипак се распо знаје да то грми на добро и за срећу људи, за неку испланирану радост, осјећа се да су то не какви њихови планови и да треба отићи тамо и остати међу минерима, бушачима, машинама и машинистима, багерацима и којекаквим другим мудоњама и снажним људима који то но во доба доносе у најјаднија и најзабаченија брда Монтенегра.

Смирале су се пјесме око планова са исушењем Скадарског језера, а затим није ни лоше што је остављено на миру ово дивно балканско језеро, али њилопоточки косачи су хтјели тамо гдје пуца, гдје грме ми не и смрде фишеци динамита. Знали су они да више не смије да се касни, да се сад мора и много више напријед због свега прошлог и разних закашњења и баш кад су цвјетале ливаде косачи планинских трава испод Трешњевића губили су се преко ноћи и одлазили тамо где се граде путеви и други срећни изуми за човјека. Било је ту доста туге и пјевало се: ој ливадо, ој зелена остаћеш ми некошена, али нека га љаво

носи коначно је требало расчитати са ливадама и коксидбама. Доста су нам бубне опне голицале клепање коса! Нека сад пуцају мине, дајте да бушимо та брда и све што треба да се пробаја и буши! У те свјетске невиђбоге и чуда природе стигли су минери и бушачи, вјешти Босанци и Личани, искусни Црногорци са других путева и добровољних југословенских изградњи и буше брда, улазе им у таме и тунеле и отварају на сурим странама Монтенегра путеве и стазе к не чему добром и непознатом и потврђује своју оданост људској срећи и социјалистичким пароллама, ето свему томе што им је зла срећа оставила и држала над животима.

Јутра доносе и односе вијести. Сад се сваки час чује нешто ново и значајно. Свакодневно се бројало ко је отишо из села, гдје, како ће му бити и дали је погријешно, шта га чека на томе градилишту, хоће ли га убити мине, да ли ће да заради нешто и донесе под сиротињски кров шаку радости и одавно за служеног добра.

— Где ћеш, Брано, питају је днот момка, косача и сјекираша.

— Остављам косу и балване, каже он. Осјећам да то треба да учиним и идем, готово је.

— Нека ти је срећан пут, кажу старци, они што су окусили мађарска ропства и који с ледом у срцу стално испраћају неке у рат, у војску, у ЈНА, на студије и у школе и уопште тамо гдје су путеви опасни а по вратци несигурни.

Сања Брано уз Трешњевић о томе сјутра и широка рамена му се надимају од чистог комског ваздуха и граби као звјерка уз пријечац. Хоће и он у те минере и бушаче и једва чека да се прихвати неког маља или штапина за минирање. Зна он како то изгледа, јер је у армији учио како се постављају мине, какво дејство имају, шта је најважније да се припреми и тако даље он претуром по томе великом знању — да види хоће ли успети да све то учини и покаже, да се уклопи и да он буде један од оних што стравно ненадмашно изгледају само при изговору да су минери и бушачи. Чини му се да ће му одмах рећи хајде, Брано, у тунел и минирај, руши, буши! Учитељску школу је морао да напусти због немаштине, а и Никшић је био далеко, и жали за тим, зна да му је низ стрмину отишло то клупко наде и неће га више наћи, нити достићи. Сад овај пут на градилиште га успављује и вуче, чак заборавља на тугу због напуштене школе, радује се што се ето отворио нови видик и зна да тамо мора бити неке среће и успеха, нечега што он незна али што тврде да постоји и да га сигурно има. Бубње му у срцу токови крви, па сабира ту своју сиротињу и богатство, три сестре, једна тешко болесна од туберкулозе, и друга болешљива, трећа лијепа и удаће се, брат ожењен и мораће да се држи својих чука и ливада, балвана и сјече шума, мајка тиха и повијена копреном неизљечиве туге и страха од живота, а он хоће у све то маљевима и минама да донесе радост и напредак. Има цио дан да пјешачи, па ако стигне до вечери и прође низ ријеку до Матешеву и матешевским дрварима и планинама. Не сјекира га то што ће данас толико да млати ногама и подбија пете, важно је само тамо да стигне, да га приме и да он поста не дио тога свијета који гради нову земљу и који стварно хоће да створи све те пруге и мостове, градилишта и фабрике о којима је читао у „Борби“ и о којима се прича на састанцима и већ пјевају пјесме: хајде мала да градимо пругу, ако не ћеш уфатићу другу.

НАСТАЊЕНЕ НОЋИ

Путевима које глисте праве до простора угашеног света, изнад вода Ибра и Мораве, крик устаје и светлошћу цвета.

Окренута прозорима јаве, усправљена на небу ко дуга, то је нежна марамница страве што трепери изнад видокруга

Пропињу се и машу јој траве, попрскане росом као надом, па тергбане свечаности славе док се зора зачиње над градом.

„Г О Ч“

ЧУЈЕМ БЕСПОМОЋНЕ

Узалуд сваке ноћи сањам завичај
Не знам је ли октобар или мај

За мном тугују у подне у поноћ
И мајка и башта око куће
И чесма наша у ливади

Дођу и велика брда и међаве
Сав родни крај
И сви рођаци ме походе

И ветрови стигли
Не могу без мене
Завијају и јаучу по гублишту

Нема ме у завичајним пределима
Остадоше вреда и моја Река
Рафал ме убоде у леву страну
И занеме лепа земља Шумадија

Ни да се попнем на тврди Ловћен
Ни с Авале да кликнем Триглаву
О не могу без балканских улица
Не могу без словенских пролећних зорица

Никад више неће свитати за мене
Нема ни сунца, ни неба, ни звезда
Неће моћи цветати моје гране
Неће ми листати баште и шуме

Богдан Шеклер

Успомена

Замиче минер за окукама, бира љепше стазе аутомобилским путем, пружико је корак и узбунила се у његовим мишићима косачка снага и кондиција, балване би могао сам да окреће и лифра низ комске горе. Чује се дрчи неки ауто, али док га тај камион пристигне треба десет пута да се окрене серпентинама низ планину да замине сто кривина и пређе дневне мостове и мостиће. Зна да је то неки балванаш и неби лоше било да га прими на каросерију без оградe и одбаци према граду Колашину или негде још даље. Стаје и подиже руку, маше шоферу да стане, али овај изгледа има у кабини неку од трешњевичких девојака што воле да се возе са шоферима и неће ни главу да окрене, чак притиска гас и из дугачког ауспуха још више искуља дим око главе путника. Неће да стане мисли Брано и то мало тужно и љутито, али то није за љутњу и жалост пошто му то није ни први ни последњи пут да га неко и не примијети на путу и да му не помогне кад би могао. Чак да га је примио тај балванаш била би то срећа и страшно брзо би могао да стигне на градилиште, али он не очекује толико среће у почетку и просто му мало криво што је уопште и зажелио да га повезе тај камион.

Сустиже неког путника, непознатог човјека, прелази га, јер

Остаће родне њиве непооране
Ливаде цветне непокошене
Воденице и лети залеђене
Све моје ствари размјењене
И све што волах је без мене

О престаше моји рођендани
Не знам је ли октобар или мај
Узалуд и ноћас сањам завичај

ПЕСМА ГРАДУ И ОКТОБРУ

Дошли су и рекли
ОВАЈ ГРАД
Додајем: ОВАЈ ГРАД
Додајем: ОН ОВАЈ ГРАД
(Била сам мала улица
И са прозора мојих кућа
Капала је крв)
Оборити на леђа као девицу

Као Марију доле на прашину
Пијано кад падне ветар

И ружно у гробљу, као

*

Прво су мог суседа
Прво су мог брата
Прво су мог бога
(Њихова лица лако ћете познати)
На лицу моје деце)
Набили на колац

Шест хиљада мојих недужних
На нож на пламен на колац

*

Шест хиљада изговарам ујутру
Шест хиљада изговарам у мигу

Шест хиљада изговарам у снају
Шест хиљада изговарам смислу

Шест хиљада изговарам као и

Брано се брине
та од тога, али
лакше иде ил
говара на сва

— Јесу ли ови
ће, наставља
овић из Гуси
у колективу?

јесте.

Брано ћуте
свему томе на
па и даље са
чајног сапуна

— Ја сам, ка
радио у Ник
ри, тежак поз
Није добро за
се човек зној
неког гаража

— А гдје сар
Бранко.

— Аааа, бол
градилишту
вић. И ту је
ни момци као

Зна Бранко
католици са
знају да наду
пшају или нај
варно поверу

— Христа м
ког, гину мом
а има много

Сунце и ств
тре и литице
небу, дивље
ју. Тврде су
бе, затупљују

је и крампов
жу и спуштају
цветавају врх
нира се, сати

њима, јутро
ри, помагачи,
оше, технича
исти и цео др
се у земљу и
прође кроз бр

тлост на изла

Тамо где се губи Ибар шест хиљада
изговарам
Тамо где се губи Морава шест хиљада
изговарам
Тамо где си ишао у лов граде шест
хиљада изговарам
Тамо где си био моје склониште шест
хиљада изговарам
Тамо одакле долази кочија за свадбе
хиљада изговарам
(Моја мајка је невеста али није у белом)
Тамо где их нема где ме нема шест
хиљада шест хиљада
Густих љубавних имена изговарам.

*

Дошли су и нису ништа рекли
Гађали су право у чело у плод препун
сласти и тамнине.

*

Онда су се јавили
Из пукотине из цвета из лобања
старих ратника весници
(Била сам Ибар и Морава
И на мојим обалама сна
Плакала је отаџбина)
Изненада као пут у поље

Као љубав доле на рекама
Кад навре риба

И почело је ружо најкрвавија
Из почетка

*

Прво смо њихове војске
Прво смо њихове Нероне
Прво смо њихове коње
(Ватро била си страшна у своме
одговору)

Ставили у окове

*

Дрво под које си после стао граде
облистало је
Из твога грла у моје срце прешла је песма
шест хиљада мртвих

Шест хиљада изговарам усправна
Шест хиљада изговарам у име суза у
свету

Шест хиљада изговарам одлазећи на
посао

Шест хиљада изговарам чак и кад
спавам.

„БУКТИЊА”

мирише експлозив, стијење се држи и опире, тако равнодушно и неосјетљиво, а људи ту дрхте и снијевају о путу у срећу и побједама. Нема више за јебавања, ту смо, нема вртања, дошло је, стигло је, хоћемо ли: хајде мала да бушимо тунел!

— Буши се тридесет пет тунела, каже католик. И то не за воз него за аутобусе. Све један до другог.

Стара заборављена брда Монтенегра оживљавају и пуцају рафали мина, први рафали који нису директно уперени у човјека, већ негдје преко њега и изнад њега, тамо напријед да исијекну змије, да се испробирају та брда која нас крију од добра и радости, и да се босоноги или са лијепим белим патикама које су избиле у продају крепе некуд даље гдје људи умију боље да живе, да нијесу глаци, да се гради, и да се буши, и међу женским ногама да се доживљавају највеће среће и почести.

— Кад ћемо стићи, мој Курановићу, вичу неки док пуцају мине и стијењу.

— Полако, полако, пази још мало, добро гледај, овдје се све по конци ради, то је математика ту нема опраштања, каже католик.

Ааааа, аааааааааа, стење ми нер и подиже тешки гвоздени маљ. Удара с њим у клин што улази у камен и оставља рупу за мину.

Смрди од камења у носу, онај ситни прах што бијели прсте, сијевне некад испод удара чекићем. Људи висе на конопцима низ листре, али упорно се у њих усијецају и пробијају их.

Католик доноси воду за пиће и минери пију. Подижу велике чаше изнад глава, вода им се слијева низ браду и кваси жуто прљаве мајице, с прашином од камена.

Пуцају мине у рафалима, трепти у земљи, али се иде напријед, полако и смишљено.

— Само колико тога има да се разбоја и минира да би смо стигли до тамо гдје кажу да ће бити боље и љепше за човјека, каже неки филозоф од минера.

— Колико смо ми затворени и забачени од среће и ширина, каже други.

— Па сад је прилика да се побегне и извуче из тога, каже трећи градитељ. Сад ударај, опали, минирај и пропљуј крв!

НАГРАЂЕНЕ ПЕСМЕ НА КОНКУРСУ ЗА ПЕСМУ ПОСВЕЋЕНУ КРАЉЕВАЧКОМ ОКТОБРУ

то, неко мора да погине кад се гради нова кућа. Немогу се сви усрећити одједном и без изузетка. Мина је разнијела једног, мртав је, не покреће се, али је зато пут већ дужи за његову дужину, готово два метра и у ширину метар с рамена на раме, прашина се топи у црвеној крви. Неко цијепа ноговицу од гаћа и покушава да завије мртвог минера, а он се млитаво просипа преко руку.

— Кукала ти мајка, момче драги, каже неко.

— Како смо тако суђени, бог је јебао, да све плаћамо живо тима, каже неки филозоф пре квалификован у бушача. Спаси дијете од рата, бјежи с њиме у горе и преко свијета, бјежи од болести и дијели залог за против глади, дај му да ти пије млијеко са срца, подижи га и прави човјека од њега, милуј му топле пете и мала леђа, мека ребарца, а све то узалуд буде!

— Бога ти јебем, крволочног, несрећо, виче неко. Како се не склони на вријеме, момче мили!

— Не може се од тога побјећи, мој шефе, каже неко руководиоцу минера.

— А причао ми је, Христа ми, каже тужно католик, да ће у његово лијепо, и питомо, и богато село Ђуили Поток, косио сам ја тамо, знам ја како је код његове куће, да обрадује мајку и да помогне сестри да се лјечи. Еее, кукала ти твоја несрећница мајка! Како ће она повјеровати да си данас погинуо! Одакле да се гине кад се ради!

Кад људи чуше ово о богатом и питомом селу мртвог минера помислише да је тако и да га не треба можда много жалити пошто је ипак видео нешто лијепо и питомо у животу, али се одмах досјетише да католик претјерује и да нема ништа од те питомине и богатства у злом црногорском селу испод Трешњевика. Знају они ко долази у минере и завлачи се у руднике, тунеле и ко за дјецу зарађује хлеб минама, и у кесонима, по југословенским градилиштима и хидроелектранама.

— Гине се, гине, кажу старији сељаци преквалификовани у минере.

— Напустио је и школу због сиротиње и немаштине, исправља се католик.

— Е ову школу заврши крваво, љути се неко на живот и његове многобројне неправде.

Док носе мртвог момка преко литице и трасом новог пута, кроз тунеле и асфалтом, народ наставља пут у срећу.

Минери и бушачи из групе обиљежили су места погибије њихових другова. Срећни путници и свјетски туристи који колима иду узбудљивим путем кроз тунеле, преко мостова, према старој Црној Гори и Титог раду од брзине неће моћи да примијете са стране, у стијењу те плоче, успомене на мртве минере и градитеље који нијесу видели тај пут цијелом дужином. Плоче се тешко читају, јер низ њих плаче вода са крчним млијеком и само се тек може назрети, ако се неко случајно више загледа у ту успомену: на изградњи овог пута погинуо је Бранислав гил... из Ђуил... Пот... рођен 1933... погинуо 1957... од експлозије мина. Путничке, стани и поздраве. Споменик поставили минери из његове чете.

Путници ријетко стану, јер није ни уобичајено да се на томе путу стаје — он је направљен за велике брзине, заустављање је забрањено ван одређених места, чак ни Бранова мајка, која је умрла касније не сазнавши ни за какву срећу овог свијета, није никад видела како су се са крчаком из брда Монтенегра непресушно цуре низ плочу и слова имена њеног сина. А пјешачима је и забрањено да се крећу коловозима модерног пута.

— Нијесте ниједни затворени и забачени, каже неко од искућених. Много тога има по свијету и ви сте дио тога свијета и ништа се немојте жалити што сте ту и такви.

Тачно је то, али на нас је ред да коракнемо и поћемо, вичу минери бјежећи од команде:

— Чувај, чууувааај, мине! Ми иииииииине!

— Пропљувају и мајчино млијеко, али нема повратка и извлачења!

— Човек је вјештији од црва, каже водоноша католик. Само кудије се ми провлачимо и пробијамо!

— Чууувааај, минееее! — вичу градитељи преко литице. Лези, бјежи, сакриј се!

Сви не могу да се сакрију, невјешти су и тако им је суђе но, закаснили су негдје, одоцни ли се, немају времена да легну у неку рупу, иза заклона, или је неко прије притиснуо на дугме или упалио мићу, нагазио на упаљач мине, нешто се догодило и то све по правилу и тачно кад треба. Ломи се камење и гуши се ваздух, као да киши врели пекмез, неко држи прсте у ушима, други заклањају очи, неко дрхти а други јаучу. Они што нијесу могли да побјегну већ су у комадима, тако је

Фрагменти из нарциса

Како сијаш најзад стазом мога хода!
Ноћас, ко што јелен, бежећ царству вода,
Не стаје док траве не сапну га густе,
Жећ ме моја гони на обале пусте.
Али докле гасим љубав радозналу
Узнемирит нећу мистерију валу.
Нимфе, мирно спите ако ме волите!
Од најмањег шума знам да уздрхтите,
Чак и слабост ваша изникла из сени
И лист што залута на чаршаф јесени
Довољни су да вас из тог царства прену.
Ваш сан допуњује сву моју опсену,
Па се до зла бојим и пера што плива;
Дуго ми чувајте лице што се слива
У одсуство божје које сазнат морам

Сните ме не сните, без вас о извори
Не би било бола, лепоте што гори.
Залуд бих тражио све што ми је мило,
Што би тело моје нежношћу умило
И мој тужан поглед шарм свој не би знао
Неком другом телу плач би даровао.

Желеле сте можда зенице без бола
Ви, тихе и цветне у лишћу топола,
Вас висине само ненадмашне носе
О, Нимфе кротке с анђеоске косе,
Куд приспех на места ова предалека
Примите ме син сам немирног човека.

Воде, срећна неј су тела ваша течна!
Сам сам... ако ми бог, вал и еха вечна
И уздаха безброј самоћу дозволе.
Сам... али сва бића која себе воле
Кад спруд виде који слави царство липа
Тад престаје ветар круне да осипа;
Глас вира се мења, ноћ ми описује
Док мир простран слушам вече одјекује.
У сенкама слушам песму трава чедних
Док неверни месец огледало диже,
Високо, до тајни кладенаца жедних
Високо, до тајни што знат не смем ближе
Високо, до храма где се љубав губи
Ништа не измиче, тиха ноћ све стиже
И на мене пада, шапће да ме љуби
То глас њен зазире мени да повери
На лохору ноћас као да трепери
Толико је дрхтај њеног мирног храма
Истоветан с миром овог кобног дана.
Ту си најзад тело месеца и росе
О, облику кротки мојој жељи што се
Одупиреш вечно. Колико су будни
Руку мојих дари пусти и залудни.
Моја лака шака злато раскопава
Да пронађе сужња што у лишћу спава.
Срцем у звук бацам чар имена жедна
Уста су ти нема ал лепа и чедна,
О брате... од мене савршенији што си,
Пролазан и вечан сад те видим јасно:
Тело од билура и свила у коси.
Зар пре но што почнем да љубим те
страсно
Ноћ да нас раздели ко јабуку мачем?
О, Нарцисе, шта је, зар те плашим
плачем?

Док шапатам што ти на усну сад сливам
На пучини глаткој буру изазивам.
Дрхтиш... но реч коју клечећи издишем
То је душа коју мећ нама крунишем
Од памћења мојег до твог чела благог.
Ту сам, тако близу, испит бих те хтео!
О лице лепо! Жећ си сужња наго!
До данас не знадох да сам тебе део,
Не знадох се љубити ни свој да сам цео.
Али кад те видех, робе с круном младом,
Сенке ми са срца побегоше крадом.
Кад ти се на челу јави бура чујна
Кад спазих, о чуду, уста твоја рујна,
Издадох... на валу сликах ружу ума
И видех све шта ми око обасјава.
Наћох такав трезор немоћи и снаге
Да ни једна вила сатиру измикла
Ни једна, на бекства и прогнанства

свикла,
И ни једна Нимфа ни пријатељ не би
Привуко ме ко ти лудо самом себи.

О тело драго, храму што ме делиш
О божанства мога! Смирно бих тако
Уста твоја блага! Но сломићу лако
Оно што нам вечни живот забрањује:
Ту крхку и верну даљину што снује
Од мене до вала, до душе, до бога...!
Збогом! Зар не чујеш сто збогом што
плове?

Ускоро ће немир снаћи сенке ове,
И већ дрво слепо мрачне руке спрема,
Залуд тражи друго дрво којег нема.
У сопственој шуми душа ми застаје
Ту где свака сила немоћна постаје...
Душа ока црног дохвата се ноћи
Огромна постаје и ломи све моћи...
Од ње па до смрти дуга је ноћ њена.
Боже, бледи део овог света трена
Кобну судбу даће мом животу свелом
У бездан сећања пашћу с црним велом.
Авај! Тело лепо, постанимо једно!
Приђи, пољуби се, испиј себе жедно!
Обећану љубав Нарцису не даде
Брзо прође, оде, а он мртав паде.

МЛАДА ПАРКА

Да л'то само ветар овог часа плаче
Сам с дијамантима далеким. Ко јаче
Од мене у близини мојој плачне снује
нити?

Ова рука цвећем моје лице кити
С намером дубоком што у себи носи
Да чека да моја крхка суза роси
И да мирно севне на срце што боли
Пошто судба моја прво јој дозволи.
Шапат буре сенком због нечег ме кори
Ил то грло стена пуни се и ори,
Ко ствар обманута и слагана горко,
Од жагора плачног и тескобе неке.
Шта то чиниш снена својом руком ледном
Зар лист ког већ нема трепери још
једном
Између острва мојих груди нагих...?
Сијам прикована сред тих неба благих.
Велики грозд звезда на моју жећ пада.

О свемоћна тајно, о звезде што сада
У време далеко ваша светлост блиста
Обасјава бића божанска и чиста,
Ви самртне људе плачом дарујете
С том светлошћу божјом, оружјем
свемоћним
С том вечношћу којом свету царујете
Сама сам са вама, дрхтим с ветром
ноћним.

Постељу напустих па сад на пучини
Питах своје срце какав бол га буди
Какво зло то чиним, ил се мени чини...?
Да л' ме то сном тешким грех прогони
луди.

Кад дахом са лампи злато се подигне,
И кад руке чврсто прећу главом целом
Док чекам да светлост из душе пристигне
Сва припадам себи, владам својим телом,
Дрхтајима јачам његов простор дуги.
У том сталном споју крв ми је поамна
Видим себе како лик свој видим други
Спирална и златна, гледам: шума тамна.

И поћох за змијом која ме уједе.

О ЈА хармонично, друкчије те снихав
Послушна и чврста жено у тишини,
Пречиста си. Твоје чело вал обара
Вал што ветар пусти и космат сад ствара.
Лаке, дуге сламке, далек лет вам блиста,
Реците... Зар нисам с даном била иста,
Са једином надом да љубав поделим
С висинама ноћним које лудо желим?
О ЈА непознато, зар још увек трајеш
Препознаћеш себе зором док устајеш
Да си горко исто...

Огледало мора
Диже се... На усни прохујалих зора
Оглашава брижно брисање бокора
И то на истоку бледе сенке леди
Сунца и камена. И већ затвор бледи
Прсте хоризонта доноси и следи.
Гле: Пречиста рука скида своје рухо
Ту си руко моја, зору дај...

О глухо
Буђење те жртве која још је жива
Прагу слатки... бистри, на коме почива
Вал дубоки, кога бура слаба мије;
Сени што одлазиш на жртвеник прије
Но што ме откријеш како жарко жудим
За олтаром страшним ком сећање нудим.
Ту пена се труди да је види свако
Ту се љуља барка на таласу лако
С рамена на раме, у њој ловац вечни.
И све испуњава своју дужност свету
Да поново дође, али никад исто
Да опет да море друкчије и чисто
Где ће умрет осмех што вечито боли.
Здраво да сте аде од ружа и соли
Ви, светлости прве мог детињства раног
Острва... Кошнице, кад ваш јарки
пламен

Учини да мноме и ваш први камен
Постићен осети да то рај долази
Са врха дрвећа ватра нек силази!
О шуме, брујите с мишљу и с дивљачи
Од химне човека што ступа све јачи.
Острва, брујите опасана водом
Ви мајке невине што под овим сводом
Клечите прекрасно поред Парки дичних
У ваздуху нема ружа вама сличних
Али су вам ноге хладне у дубини.

О зар ништа више, сем снова да немам,
Узалудна збогом! Ако луда сневам
Ту обалу, храбро, где срам бучно пени
Да испијем очи горке што су мени,
Уз ветар да трчим у најживљем зраку
Док ми лице зове море сво у мраку,
Ако душа ропти и поамно слаже
Јаки вал на слаби. Ако вам помаже
Да крмарим ласно чедност док убијам;
И високих мора ако мир доноси
На ту стену с које све до моје мисли
Леденог зрака бљесак хладно се проноси;
И на моје тело које бдење коље —
Онда морам, Сунце, против своје воље
Да срце величам што је теби слично —
Јак и сладак поврат у рођење дично.
Ватро према којој девица се диже
Грудима од злата приђи сад још ближе!

Препев:
Петар Вулић

О књижевности и књижевницима

(Избор из другог тома дела „Парерга и Паралипомена“)

1

Писци се могу поделити на метеоре, планете и не покретне звезде. Први дају тренутан ефекат: зачудите се и кажете „гле“ — а потом они заувек нестају. Други, звезде које се крећу, трају знатно дуже. Због своје веће близине они засијају јаче него непокретне звезде, па их неупућени често мешају са њима. Али они убрзо стају на своје првобитно место, они чак сијају позај мљеном светлошћу, а њихова сфера утицаја је ограничена на њихове сапутнике (савременике). Само су трећи непроменљиви, мирно стоје у бескрају, светле сопственом светлошћу и утичу на све векове подједнако. Њихов изглед се не мења у зависности од наших схватања, јер они немају паралаксу. За разлику од других, они не припадају само једном систему (нацији), они припадају универзуму. Али баш због тога што су тако високо, понекад је потребно да прође много година док светлост дође до становника на земљи.

2

Но изнад свега постоје две врсте писаца: они који пишу у име онога што имају да кажу и они који пишу у име писања. Први имају идеје или искуства која им изгледају вредна да се саопште, другима је потребан новац и они зато пишу. Они мисле о циљу писања. Препознајте их по томе што своје идеје развлаче што је шире могуће, што су им идеје полуистините, нејасне, исфорсиране и несталне и што обично воле таму да се неби видела истина о њима, па је стога њихово писање неодређено и магловито. Убрзо ћете видети да они пишу просто зато да би испунили картију. А чим то увидите баците књигу, јер време је драгоценост. Плаћање као и забрана права прештампавања, највише поткопавају литературу. Само онај ко пише једино ради тога што има нешто да каже, пише оно што је вредно писати. И, као да постоји проклетство новца: сваки писац почиње да пише лоше када поче да пише да би зарадио. Највећа дела највећих људи датирају из времена када су писали за мале или ни за какве паре. Овде се још једанпут може применити шпанска пословица: „Nonoga u provecho no saben en un sacco“ (част и новац не иду у исту врећу).

Велики број рђавих писаца живи само од глупе жеље публике да не чита ништа сем оно што је скоро написано: чланке новинара. И лепо су названи. На енглеском их зову *Dau-labourers* (надничари).

3

Могла би се извршити још је два подела у три групе. Прво, има оних који пишу не мислећи. Они пишу по сећању, реми нисценцији или чак према туђим књигама. Они мисле да би писали и пишу да би мислили. То су обични писци. Треће, постоје они који размишљају пре него што почну да пишу. Они пишу једноставно ради тога што имају мисао. Они су ретки.

Чак и у овом малом броју писаца који мисле пре него што почну да пишу, нема много оних који мисле о предмету.

Остали углавном мисле о књигама, о ономе што су други казали о предмету. Значи, њима је потребна блиска и снажна стимулација идеја које су други дали, да би могли уопште да мисле. Те идеје су тада њихове непосредне теме, тако да они стално остају под њиховим утицајем, па стога никада не постижу своју оригиналност. Међу тим, горе поменута мањина је побуђена на размишљање од стране самог предмета, па је тако њено мишљење усмерено не посредно на њега. Међу њима само треба открити оне писце који истрају и постану бесмртни.

Само онај ко све што пише узима из своје главе вредан је читања.

4

Књига никада не може да буде више него репродукција мисли њеног аутора. Вредност ових мисли лежи или у МАТЕРИЈАЛУ, што значи у ономе О ЧЕМУ он мисли — или у ОБЛИКУ, што значи у начину обраде тог материјала, а то даље значи у ономе ШТА он у материјалу мисли.

Оно О ЧЕМУ је вишеструко, као што је многострук и ефекат који оно оставља на дело. Овде се подразумева сав емпиријски материјал, тј. све што је историјска или физичка чињеница по себи и у најширем смислу. Карактеристични квалитет лежи у ПРЕДМЕТУ, тако да књига може постати запажена без обзира на то ко је њен аутор.

У случају оног шта, пак, карактеристични квалитет лежи у СУБЈЕКТУ. Текст може бити обрађен тако да је приступачан свим људима, али начин на који га они разумеју, оно шта мишљања, то је оно што овде даје вредност, а то леже у субјекту. Према томе, ако је књига те врсте јединствена и добра, онда је то и њен аутор.

Из овога следи да је заслуга аутора који је вредан читања утолико већа уколико он мање додјељује свом материјалу па чак уколико је тај материјал више употребљаван и више познат. Тако су, на пример, сви грчки трагичари употребљавали исти материјал. Дакле, када једна књига постане позната, треба одмах утврдити да ли је разлог томе материјал или начин излагања.

Публику много више занима материјал него начин казивања. Она то интересовање у најсмиренијем облику манифестује када се ради о поетским делима, тако да упорно издваја стварне догађаје или личне околности које су условиле дело, па то излази интересантније него само дело. Такав читалац чита више оно што је у вези са Гетеом него што је Гете написао, а ле генду о Фаусту изучава детаљније него самог „Фауста“. Па, ако је Биргер (*Burger*) једном рекао: „Они ће научити истраживати ко је Леонора“, онда то исто можемо рећи и у случају Гетеа.

Ово опредељење за материјал а на штету начина или форме

лика и орнаменту једне, на пример, лепе етрурске вазе, које бисмо учинили у циљу анализирања њене глине и боје.

5

Право трајање мишљења простире се до оне тачке на којој оно добије облик говора. Тада се оно камени и надаље је мртво али и неуништиво, као скамењене преисторијске биљке и животиње. Чим наше мишљење добије облик речи оно престаје да буде искрено и у основи озбиљно. Када почне да постоји за друге оно престаје да траје у нама, баш као дете што се одваја од мајке када добије сопствени живот.

Књижевни часописи би требало да буду брана од најезде лоших и некорисних књига које пишу безначаљна пискарала нашег доба. Неподмитљивошћу, правичношћу и строгишћу њихових судија они би морали беспоштедно да шибају свако крпљење које праве неспособни, свако пискарање у ком празноглави траже могућност пуњења џепова, а то значи девет деветина књига, па тако да делују против тврдоглавости и лажи, као што им то дужност налаже. Но, уместо да буде тако, они часописи потпомажу ове ствари, а њихова јавна толеранција се удружује са аутором и издавачем да би читаоца лишили новца и времена. Аутори у овим часописима су обично професори или литерате, који, због слабих плата или неких хонорара, пишу јер им је новац потребан. И тако, пошто сви они имају заједнички циљ, они се уједињују, узајамно се потпомажу и хвале. То је порекло свих хвалосавних приказа на лоше књиге који чине садржину литерарних часописа. Њихов мото би могао да буде: „Живети и допустити да други живе“.

АНОНИМНОСТ, тај штит за све врсте књижевних ништавости, мора да нестане. Изговор за њено увођење у књижевне часописе јесте да се тако штите поштени критичари од освете аутора и њихових заштитника. Али на један такав случај долази стотину случајева када анонимност служи само да омогући потпуну неодговорност уредника часописа или аутора који су немоћни да заштите оно што напишу или тиме желе да само препоруче публици књиге уместо напојнице својим издавачима. Анонимност често служи да скрије нејасност, безвредност и нестручност аутора. Невероватно је колико ти људи могу да буду неразумни и каквих се литерарних подлости могу држати када се нађу сигурно сакривени у сенци анонимности.

Русо је већ рекао у предговору за „Нову Хелоизу“: „Tout honnête homme doit abouir les livres qu'il publie“. (Сваки четврти човек мора да потпише књиге које објављује), а опште потврдна мишљења могу се отарити *PER KONTRAPOSTI-TIОЕМ*. Колико се ово може применити на полемичку врсту писања које и јесте основно у часописима!

Избор и превод М. Леви

Само један сликар у 1789. години, склон идеализирајућој апстракцији, остаје све стране везан за боју и сенку и појављује се као апсолутна антигега свега онога о чему сањају неокласици. То је Гоја. Одбијајући повратак антици и размишљајући о мистици материје (материје ствари и материје сликарства), он у својој чудној каријери прелази читав интервал између рококоа и модерног сликарства. У почетку задовољен Баконтом, Луком Борданом и Гијеполом, он, правећи се дуго као да је усвојио њихово схватање, одбацује туторство Менга и његовог рођака Франциска Вајеа. Његова главна дела, која је створио после четрдесете године старости, садрже генијално и јединствено Манеово схватање експресионизма, те дрскости нашег века. Док су у суштини Давид, Канова и Фусли већ 1789. године оно што ће бити и до краја своје каријере остати, Гоја је, напротив, опредељен еволуцији која ће га удаљити од стила који је гајио у почетку. И не само да га је губљење слуха 1793. године приближило Ветовену, већ и изванредна промена стила која се догађала у периоду од десет година. Ова два уметника, повучена у своју самоћу, својим стваралаштвом инкарнирају један нови свет имажинације, воље и једне врсте инвентивне необузданости и не престају да мењају и обогаћују целокупни дотадашњи начин изражавања. Тај модерни Гојин стил лежи у оном авантуристичком обнављању које га води непознатом свету, које га сукобљава са страхом од познатог и непознатог. Он лежи у његовој одлучности да се супротстави болу историјског тренутка са свим изворима свог изузетног сензибилитета и своје уметности. Он је један од првих уметника код којег се примећује примеса сталног сопственог прогреса и плаховито прелажење граница. Више но било који сликар пре њега, он се удаљава од „ужаса“ своје епохе и оповргава свој ранији начин, да би постао оригиналан, да би постао Гоја, у потпуној слободи израза и присутности необичних истина. Његова судбина, заиста, обухвата у исто време борбу и осамостаљење, дубоку оригиналност пиктуралног израза и бригу да се не удаљи од патњи своје земље и немира своје епохе. У његовом делу се сусрећемо са дубоко помешаним немиром, забринутости за политичком слободом тематске имажинације и слободом „додира“ која се манифестује у самом акту кичице, оловке или пера. Крајња независност израза овде је дело човека који ће спознати крајњу независност. За Гоју је година 1789. година касног посвећења званичној каријери. Шарл IV, који долази на власт, именује га дворским сликарем: он ће радити портрете краља и краљице. Успех је загарантован. Али се једна друга врста успеха изгубила, она коју ће Гоја изузетно моћи да компензује поред свог рада по поручбини. Сликањем Св. Франса Ворције и Марибонда, 1789. године, он је искористио прилику да изрази, поред човека који умире, нејасну групу демона чудних израза лица. То је била прва појава чудовишта, имагинитивних личности у Гојиним делима. Његови портрети, као и Давидови, стављају на светлост дана нешто ушта се не може продети, нешто пуно узрујаности која је пуна мржње. Додуше, он је издалека схватио школу енглеских и француских портретиста, он се брине да модел улепша, да га обавије ауrom шарма. Он припада епохи која се враћа детињству, том личном почетку, том златном и неухватљивом добу. Осунина деца нам се јављају у једној флуидној атмосфери, али њихов укочен поглед, њихова тужна уста и њихова стилдљива крхкост дају светлости слике једну несавадливу горчину.

За оног који може да их разуме, Гојине скице за израду краљевске таписерије (што је започео да ради 1776. године и тиме био преокупиран до 1792.) већ су по себи једна врста „хира“. То су сцене с призорима из обичног живота шпанског народа, према жељи принца и осталих наредбодаваца. Неких шездесет скица које је Гоја тада створио, као и неке припремне скице, изражавају, без икакве сумње, еволуцију технике и општег тона, једну унакрсну осветљеност, умешност и познавање науке о композицији, што код њега све више напредује. Али, задржимо се на константама. Од самог почетка Гоја ставља на сцену мрачне личности, жестоке спектакле, несрећне случајеве и убиства. Истина, велики број сцена (као Ванданж, Флерист, Дечја игра и др.) изненадиће нас прво грациозном и готово незаинтересованом грандиозношћу, која сједињује шпански веризам и нешто пренаглашени шарм. Попут Фрагонара (Гоја као он слика љулашке), сцена обухвата и задржава један тренутак где живот неухватљиво достиже врхунац радости, али код Гоје се појављује један мирнији аспект, једна суздржана жустринина. Но, као и испред Фрагонаровог платна, понекад нас прогони идеја црне позадине онога што нам се намеће као светло обиле осећајног живота. У делу Праедра де Сан Исидро (1787.), Гоја потпуно у свом стилу, обједињује Фрагонара, Х. Робера и Гардија: он слика разбежавање једне гомиле, бучне и разнобојне, обухватајући огроман простор, чији

Жан
Старобински

ГОЈА: Сатурн гута своју руку

Мрак и светлост у гојином делу

је мир у контрасту за покретом те гомиле. Очаравајуће је благо пресијавање реке и сви лени одсејај сунцобрана и одеће. Али у тој људској сличности нема ни једнообразног жара ни радости. Људи и жене иду у сусрет случају. Тај случај, чију повољну страну овде видимо, наводи нас да слутимо да у тој гомили има мрачних личности. Уметник, који слика антигезом „Старе“ и „Младе“ (музеј у Лилу) већ дубоко поседује интуицију пролазности ствари и бића. Једна есенцијална нестабилност, једна виртуалност без икаквог реда, наводе нас на предосећање светковина које ће се догодити при Гојином повратку у Као... То је комплетан Гојин свет који он оживљава у „Прадери“, а знамо да у једном комплетном свету морају постојати зла и страдања. Ово најбоље видимо у скицама за тапи серију. У делу „Игра Колен-Мајара“, које има толико ритма, откривамо једно глумачко транспоноване мучеништва и једну жену која се на коленима заноси уназад и која бежи од своје истоветности. Друго тобожње мучење доживљава „Манекен“ док младе и насмејане девојке, скорашње гаталице, својим рукама чине једну дивну гирланду, а један нагнути пајак, пројектован у висини, изражава стра-

шно очајање. Мучење, поигравање, болна инерција вештачког бића, откривају нам чудни живот материје — његову комику и силовиту снагу. Безначајна и наивна сцена садржи један латентан ужас, анимацијом коју добија цело ово створење суочено са судбином објекта. Овде у његовом најдубљем значењу, налазимо сенку коју неокласична уметност хоће да ограничи или да уклони (избећи, помоћу чисте форме, мрачну судбину ствари, то је први циљ ове уметности). Уствари, Гоја није ништа мање узнемирен пред мрачним сценама, али он се радије са њима сукобљава него што их сузбија. Истина, 1789. године још ништа не наговештава тај сукоб: Гоја је још увек само сликар заљубљен у боје, који, као Давид, уме да обузда поманност својих првих импулса. Био је потребан истовремен утицај болести 1792—93. (због које је оглувео) и велики историјски обрт епохе, да би он стварно изразио у сликама и гравирама, онај узбудљиви момент који се до тада наговештавао у тајним аурама његовог дела. Оно што је у скицама за таписерију представљало само неопиљиву атмосферу, постаје одједном један чудовишан свет, који се, кондензован и оживљен, појављује у његовим главним делима.

Изгледа да га подсвест потпуно обузима. Гледалац на први поглед поверује да је један туробан и гротескни сан украшен душом сликара, што даје један дубоки метеж. Међу тим био би то анархизам, када бисмо на Гоју применили тумачење наслеђено од романтичке традиције и из ње произишле надреалности. Најчуднија Гојина дела не повинују се строго диктату сна. Треба их разумети полазећи од двоструког постулата који произилази из духа „светлости“: борба против мрака, тј. против сујеверја, тираније, обмана — и по вратак пореклу. Двоструки постулат, који, ви дећемо, досеже до једне хибридне креације.

Гоја је један слободњак, пријатељ трезвених мислилаца, човек који презире зло, глупост, ограничену тврдоглавост обожавалаца старог режима који у Шпанији умире. Као човек здравог разума, он ће отворено показати гротескне фигуре које се рађају из сна изјати. Он ће направити сатиру о ноћним аветима, и док се Фусли строго држи ван ружног и простог, Гоја се не устручава да сарказам доведе до највише тачке. Да би карикирао ноћна створења он против њих усмерава једну агресивност која по себи, у свом бесу, има нечега ноћног. Светли мит Револуције умешао се у подсвест и у мрак: требало је само да се појави Разум, подржан вољом, па да се мрак изгуби. Илузорни мит смо видели: Француска је доживљавала најважније мо-

менте своје револуције у једној симболичности где се светлост принципа губила у мраку материјалног света. И сам Гоја, удаљен од огњишта револуционарне светлости, на правом је месту где може да опише гримасе лица онога што се крије у тој светлости. Он се илаховито одриче елемената који негира светлост, у нади да ће у нама пробудити одвратност према њему. Али овом сатиrom биће је представљено као нешто што ће се срушити и што се одржава још једино баш помоћу те сатире. И смех који је у нама изазван није праведан: он брзо пролази и оставља нас обузете чудом, да присуствујемо неизбежности. Доћи ће време када ће алузорни мрак Колен — Мајара постати страшно слепо слепо сликара са слике „Кинта дел Сордо“ (1820). Гојина иронија није у стању да избрише оно што је сама створила. Мрак је постао тако огромна и строга јасност да га више не можемо одстранити. Пред њим разум постаје нешто са свим друго: ми смо свесни везе које нас спаја са чудовиштима, јер су она рођена из потреба разума, или још тачније, из његовог одбијања тих потреба. Она су та анархична сила негирања, која се не би манифестовала да се није појавио императив свакодневног живота. Стога је то један дневни сусрет, јер разум, кад у овом непријатељу спозна своју другу реалност, без које он не би ни био светлост, постаје фрапиран разликом које не

може да се ослободи. Гоја не верује у демоне, али, изражавајући ђаволски делиријум оних који остају привржени врачању, представља једну мрачну и упорну глупост, која ће се ускоро развити у демонску свирепост. А прогойство демона, које ће отада бити при сутно у уметности, поново постаје неопходно. Оно се састоји у одређивању и именовању безбројних фигура зла, напасти, смртне махнитости, и то све помоћу искривљених симбола и директних описа.

Можемо рећи да Гоја није присталица враћања антици, за шта су се опредељивали многи његови савременици у потрази за лепотом. Код њега не само да се открива носталгија за пореклом, већ се види да је он једини који живи за порекло као уточиште и извор спонтане силе — а не као изгнанство са једног привременог места (Арцаиде) или из непроменљивог облака. Порекло, за Гоју (као и за Давида, или пре, за романтичаре) није основни идеал, већ животни порив. Да би се изразило путем једне симболичне слике, рећи ћу да он другима оставља грчког бога у облику животиње, белог митолошког бика, који је очарао Европу. Он слика црну животињу коју убијају у једном селу. Јасно се види да се ради о мрачном пореклу које вреба смртна опасност. Живот је угрожен смрћу. Зато Гоји на мртва природа и јесте страшно мртва, лишена сваког импулса, сваког „животног флуида“.

Вињете у овом броју
академски сликар
Слава Богојевић

Одрицање од мрака даје обиље зверских бића. А враћање пореклу је враћање дубоким извирима живота. Ево где је тачка сажимања, једног сукоба при коме се, код Гоје, боје живота мешају са тмином зла. Како се, дакле, можемо зачудити што су личности, које разум осуђује, пуне силовите виталности? И што се у слике порекла уплиће страховити ужас? Тако ће настати запањујућа и гротескна слика једног страшног порекла — „Сатурн“. У великом бродолому као да се преплићу порекло и мрак. Али чак и овде Гоја остаје веран доказ судбине „светлости“: он описује њену изопаченост, онакву какву је доживела Шпанија 1808. године Револуционарна Француска, огњиште одакле долазе зраци принципа, чије је мирнодопско ширење Гоја очекивао, шири се у виду сурове војне силе, која на свом путу врши убиства и апсурдна зверства. Тај злокобан потез је заменио светлост мраком. Надања су изневерена: историја, која је изгледала да напредује у правцу слободе, губи свој позитивни смер и постаје само једна бесмислена сцена. То се јасно види, и ми не присуствујемо само ономе што, кад је реч о неокласицизму у уметности, називамо повратком к сцени, већ видимо да се догађа стварни преокрет, при ком извор мрака замењује оно што је представљало извор светлости. Код Гоје се већ назире онај вапај који ће у једном патетичном моменту одјекнути у „Аурелији“ Жоржа де Нер-

вала: „Свемир је у ноћи!“ Инсистирам на испитивању каснијег Гојиног дела, јер нам оно пред очи ставља судбину онога што се догађало 1789. године. У дивној и ужасној слици стрељања 3. маја 1803. године ритмичка и дисциплинована група војника из стрељаног одреда представља једну сулуду рационалност: ред и исправност (што треба да буде знак тријумфа принципа) доказују само правилност вапљене насиља. Двосмисленошћу, коју Гоја даје сцени, он скрива лице француских крвника, они су дати само из профила, под малом светлошћу фењера постављеног поред њихових ногу. Ми код њих видимо само интерну материју: пушке, опрему, сабље, капе. Они за узимају први план, али све на њима одговара ноћном небу које доминира позадином сцене. Светлост је бачена пуном мером на групу жртава, а посебно на човека из народа који тек што није пљунуо. Гоја је умео да да његовом ругобном лицу страховит израз, који је у исти мах лишен и храбрости и страха. Руке раширене у положај распећа, прободени дланови, одједном овом Шпанцу сирових црта дају изглед Христа, Човека пониженог од стране човека. И мада логично растурана од фењера, светлост као да истиче из беле кошуље жртве. Насупрот механизирани воље извршилаца казне, присуствујемо трагедији узалудне воље апсолутне немоћи. Али ту узалудну вољу, која је немоћна да одагна смрт, смрт не може ни да досегне ни да је уништи. Гоја је чини ве-

читом. И то не као што је Давид овековечио Мараа, тог великана револуције, помоћу сјајне посвете. Овде се ради о једном мрачном човеку чије нам име и идентитет нису познати. Тако нам је пажња усредсређена на најелементарније вредности, на недељиву слободу опште егзистенције. Нигде се, заиста, јасније не види тај сублимни аспект, који је Кант дефинисао 1790. године у „Критици здравог разума“: човек у себи открива једну духовну димензију помоћу које превазилази космичке силе и историјска страдања која га сатиру. Бура и олуја, као ђуле и сабља, значе уништење нашег материјалног живота али у нама буде извесност да је могуће прећи границе тог живота. Неки пејзажисти с краја 18. века покушавали су да нам представе овај сублим, али, не могавши да се ослободе конвенције „херојског пејзажа“ и композиције у атељеу, они као да су дематеријализовали буру и олују, чиме су код нас хтели да изазову страх. Само сликари који су били способни да свету покажу сва његова зверства и богатство боја, мешавину светлости и мрака, дакле, само Гоја и донекле Давид, могли су да оваплоте невидљиво присуство „моралне слободе“. Јер, најсветлија слобода — у инвенцији облика и унутрашњим осећањима — дата је само уметницима који прихватају фаталност материје и догађаја и који умеју часно да одговоре свом позиву.

С француског: Петар ВУЛИЋ

Растко
Закић

**На љуту
рану —
љуту
траву**

Смрт фалшизму, слобода народу!

*

Нисам везан ланцима, него ланцима.

*

У колективно самоубиство се иде увек
са масовним песмама на уснама.

*

Кренуло је кренуло
У правцу народне воље
Тако је, например, већ
Горима све боље!

*

Несрећним народима је будућност све
што имају.

Привредни буп!

*

Наша будућност почива у миру...!

*

Јаловом воћи бар да су и килави
потомци!

*

Свако је људождер свога ја.

*

Ужас: кудгод погледам — очекују
будућност!

*

У принципу смо сви једнаки, али немамо
никаких принципа.

Душан Јагликин

Culpa levis

Дивљине, коју смо затекли када смо дошли — више нема. Наша долина је препорођена. Почев од места нашег продирања па све до...

И — ту сам стао. Требало је да кажем: "... па све до брега на излазу из долине." Међутим, поменути брег који је доминирао читавом долином, а прећутати Њега — било је немогуће. Сишао сам лагано са позорнице свестан да више никада нећу добити улогу. Тог тренутка ја сам заувек умро за позорницу. У једном тренутку у мени је победило биће смрти. Једно од она два потпуно искључива бића са којима живи сваки човек, везујући своју егзистенцију и њен смисао са сталном борбом за правду и истину, дубоко уверен да на крају правда и истина морају да победе. Та борба, по свим мишљењима, је неспојива изван стриктног везивања за биће живота. На тај начин, верујући у победу правде и истине, и у сталном настојању да ликују правда и истина, човек се везује за биће живота, чинећи тиме ужасну неправду бићу које сигурно побеђује, бићу које у себи крије све правде и све истине — бићу смрти. То нас наводи на јединствен и беспоговоран закључак: да су најупорнији борци за правду и истину — најнеправеднији.

Тако сам ја сишао са позорнице. Умро сам.

Знам да су данас многи суочени са далеко лошијим глумцима него ли што сам ја могао да будем, али то већ није више мој проблем. На то питање никада нећу тражити одговор. Повуко сам се дубоко унутра, глумим свој живот и постављам своја питања и изналазим своје одговоре. Они који су остали на позорници немају ништа мање бесмислен живот, јер њихов живот никада неће бити свестан свог одговора. Или га нема. Јединствено: све изостаје и живот се суши као жедна земља, којој кора лишена кише пуца, листа се између два процепа, кора са које разносе ветри заувек умрло семе биља и ничег, ничег нема. Све се враћа у своју беду и ништавило, у прах и бесмисао из којег је и поникло. Нула.

Тако сам ја сишао са позорнице.

Нисам могао да заобиђем њега. Он је запосео тај брег истога дана када смо и

ми дошли и никада га више није напустио. Зато нисам могао да га заобиђем. Ни када нисам био у стању да сазнам да ли је Он само сан, или је Он стварност која нас сања. Он, једини староседелац, једини урођеник, једини кога смо затекли по сле нашег величанственог и победоносног продора у долину. Са песмом која ни како није могла да стане. Веровали смо.

Ми смо знали шта ћемо морати да урадимо од те долине. Дошли смо са визијом будућности са којом смо живели годинама и знали смо да ћемо морати да порушимо све што се није уклапало у њу. У, за оно време, сасвим разумљивом стваралачком заносу, прво што смо порушили на свом путу, била је заправо Његова кућа. Стара, патинираних зидова и дубоко укопаних темеља, тако да смо одустали од намере да ископамо и њен последњи камен. Сасвим нам је било довољно да је сравнимо са земљом и тако збришемо видљиве трагове њеног постојања. Он је цео преокрет примио задивљавајуће мирно и сагласно нашим настојањима, са достојанством које нас обавеза на дужно поштовање, што се доцније претвори у нашу кугу. Истини за вољу: ми смо га одмах позвали да се придружи нашим напорима, али Он, мирно и без трунке горчине у свом гласу, рече: „Ништа, ништа! Ако. Ја сам се иначе спремао да идем горе и да чекам. Долазили су неки и пре вас.“ И отишао је на врх брега и ту је остао до данашњег дана; загладан у даљину, нем, миран и неуништив. Вечан. Као авет.

У међувремену ми смо подизали град: крчили смо шуме, померали брда, скретали токове. Ветри променише правац ударајући о зидине наших грађевина, звезде устукнуше пред нашим висинама, небо потамне пред нашим светлостју. Додуше, били смо без стваралачких традиција и наше зграде су се рушиле — али смо их ми поново подизали, улице тонуле — али смо их ми поново насипали, канали загушивали — али смо ми прокопавали нове, цвеће је венуло по нашим вртовима — али смо ми садили ново, а Он за све то време није напуштао свој, једном већ заузет, положај фанатичног ишчекивања. У почетку смо били скоро заборавили на њега, али како је време пролазило почесмо да га призивамо. Звали смо га неколико пута, али, од наше песме која је још трајала, ништа се није чуло. Звали смо га и кроз песму, али Он није реаговао. Одлазили бисмо уверени: или да је Он глув, или да нема слуха за нашу арију. У тим околностима формирали смо свест да га немо дозвати док оука и песма нашег заноса трају. Препустили смо га Његовој грозној судбини усамљеника. Веровало се, такође, да ће и исчезнути заједно са својом бесмисленом агонијом чекања, нечег за нас — потпуно не стварног. Године су пролазиле а Он је, потпуно у несклад са сваким природним законом, упркос свему — опстајао. Тако се Његово време проведено у чекању претвори у страховиту снагу и ми схватисмо да Он није инфериоран већ да доминира. Тако нам брег постаде невероватно велик. Престали смо да га помињемо. У мапе га нисмо унели, крили смо га од очију пролазника, деци у школи смо говорили да је то гомила ђубрета са једним сувим дрветом на врху. Међутим, свака годњица среће доносила нам је и потмулу тугу разочарења: „Он је ту!“ Више није могло да се издржи.

Пењући се ка њему, нама се по први пут од нашег доласка указа прилика да наш град, дело наших руку и планова, посматрамо мало са дистанце. Иако бље сак првог утиска бејаше фасцинантан, што смо више одмицали ка врху, све више су долазиле до изражаја грешке које смо починили током нашег рада. Криви кровови, нахеране зграде, огољени предели, неједнаке улице, утонули тргови Одједном нам град постаде некако туђ и ми схватамо да нисмо изградили баш оно што смо хтели. Истовремено схватисмо да је Он увек био у могућности да развој наших грешака прати и види боље и пре свију нас, и да је то управо оно што нам је највише сметало код Њега. То сазнање неке одврати од даљег пута, али многи од нас више нису могли да га заобиђу. Пожурисмо да га што пре дозовемо и вратимо међу нас. Затекли смо га немог и достојанственог, као да је изван свих времена.

— Врати се — рекли смо — све је готово. Више нема рушења, нема детонација и буке, прошле су године и године, све је изграђено. Врати се. Многе воде су рекама прошле, многе облаке су ветрови растерали, прошла су и сва наша чекања. Врати се. И песма је прошла.

Он оста непомичан. Ипак, схватисмо да је изван свих наших дозива.

Био је витак и бео, испран безбројним кишама времена. Стајао је загладан у даљину, високо изнад наших глава, као да очекује нашу судбину и као да пре нас свију види њен долазак. Само рече:

— Ја чекам да ви пођете.

РЕЗУЛТАТИ КОНКУРСА ЗА ПЕСМУ И ЕСЕЈ ПОСВЕ- ЋЕНУ КРАЉЕВАЧКОМ ОКТОБРУ

На конкурс Одбора за прославу Октобарских свечаности и књижевног клуба „Октобар“ — Краљево за оригинални есеј и песму на тему људске слободе и људског страдања приспело је:

- За есеј 5 радова
- За песму 76 радова

Жири у саставу: Јован Марковић, председник, Наташа Ковачевић (није учествовала у раду жирија), Страхиња Војиновић, Радомир Станић и Михајло Жутић, после прегледа свих радова и три одржане седнице, већином гласова донео је следећу одлуку:

За есеј

Награђује се другом наградом у износу од 1.000. — динара есеј КОЈУ СЛОВОДУ ИЗАБРАТИ, под шифром „Југ“.

Прва и трећа награда се не додељују.

За песму

Прва награда се не додељује. Другом наградом, у износу од по 700. — динара, награђују се две песме, и то:

СИНЦИРИЈАНА, РАСКОВАНА, под шифром „Грбина“, аутора Рајка Кнежевића и песма **НАСТАЊЕНЕ ОЧИ**, под шифром „Гоч“, аутора Ранка Симоновића.

Трећом наградом, у износу од по 500. — динара, награђују се две песме, и то: **ПЕСМА ГРАДУ И ОКТОБРУ**, под шифром „Буштиња“, аутор Драган Кулунџија и песма **ЧУЈЕМ ВЕСПОМОЋНЕ**, под шифром „Домовина“ (аутор се није јавио).

Откупљује се шест радова (са по 150. — динара).

ГЛАС, под шифром „С — 1970“, аутор Ранко Симоновић.

Поетске руковети — **ДАР МЛАДОСТИ**, под шифром „Не знамко“, аутор Ратко Делетић.

УКРАДЕНО ДЕТИЊСТВО, под шифром „Суморна јесен“ (аутор се није јавио).

РЕЧНИК ЗА МРТВЕ, под шифром „Хаос“ (аутор се није јавио).

БЕСКУЊНИК СВЕТА, под шифром „751970“, аутор Љубиша Ђидић.

МОЈА ОДГОВОРНОСТ ПРЕД 6.000, под шифром „Вамби“ (аутор се није јавио).

Свим ауторима награђених и откупљених радова новац ће бити уручен поштом. Молимо ауторе радова да доставе тачне адресе, копије оригиналног текста и изјаве да не поседују жиро рачун.

ПРАЗНИК КЊИГЕ

Овогодишњи, XV по реду, Сајам књига — који свакако представља резултат једногодишње књижевне продукције — за разлику од раније праксе, отворио је нобеловац Иво Андрић. Тиме је (бар симболично) показано да у оваквим манифестацијама доминирају писци.

Ако о овој јубиларној сајамској манифестацији судимо по простору који је заузела (5.500 квадратних метара) могли бисмо закључити да је Сајам књига — успео. Импазантно делује по датак да је ове године излагало око седамдесет иностраних и деведесет домаћих излагача;

Белешке- суочења

да су издавачке куће биле представљене са око 50.000 наслова; да су у оквиру Сајма организоване бројне манифестације: Октобарске вечери поезије „Још би нам могла десити се љубав“, сусрет песника са публиком. Поред тога, сигурно је, склопљени су бројни аранжмани, што нам говори да се Сајам усавршава и да поред културног има и комерцијални ефекат.

Но, брижљиви хроничар, надам се, налази се у једној недоумици: да ли Сајам у довољној мери доприноси апстраховану тако видног, јаза на релацији књига — потрошач. Било је мишљења да је ово, у ствари, Сајам илузија, јер изложене књиге враћају се у магацине. Таква су мишљења осуђена, али није на одмет замислити се над судбином књиге и оних који их пишу. Јер, изгледа да се намножи број заљубљеника шунд — литературе, који користе сваки моменат за пропацирање своје петпарачке философије. Ти „свемоћни пророци“ које, на жалост, не можемо именовати желе да књигу „приближе“ на роду. Наравно, ова дигресија у овом контексту, упутна је због закључка да због оваквих и других околности треба подржати Сајам књига. Што не значи да не би могло да се оштри перо и против неких организационих ствари поводом Сајма.

Можда делује клиширано упућивати апел, али требало би Сајам књига организовати тако да он стварно буде светковина књиге, празник који ће

заиста настанити овај тренутак садашњи.

У томе се још није успело.
М. Кр.

ДОДЕЉЕНА БРАНКОВА НАГРАДА

Традиционална Бранкова награда за поезију, ове године, додељена је Нади Шербан за збирку „Оно пре или оно после“ и Марку Вешовићу за књигу „Недеља“.

Поводом овогодишње поделе награда поједини критичари сматрају да је било бољих песничких остварења и да жири није објективно вредновао објављена дела.

Овако опречна мишљења у нас су се одомаћила, али мора се признати да Бранкова награда да више није тако утицајна и не представља објаву новог имена у нашој литератури. Јер, добитници Бранкове награде често се изгубе после књиге, што нам говори да приликом поделе награде не доминира квалитет књижевног дела.

Можда овакве медитације ни су упутне у овом тренутку, зато, без обзира на контроверзна тумачења, треба честитати Нади Шербан и Марку Вешовићу.

ОДРЖАНА СКУПШТИНА „ОКТОБРА“

У недељу 2. новембра 1970. одржана је редовна Годишња скупштина Књижевног клуба „Октобар“ у Краљеву. После саслушаних реферата председни-

ОКТОБАР

ИЗДАЈЕ КЊИЖЕВНИ КЛУБ
„ОКТОБАР“ У КРАЉЕВУ

УРЕЂУЈУ:

Петар Вулић
Драгољуб Живковић
Михајло Жутић
Мирослав Качаревић
Драгољуб Миловановић
Милорад Панић
Радомир Станић

★

ГЛАВНИ И ОДГОВОРНИ УРЕДНИК

Петар ВУЛИЋ

★

ТЕХНИЧКО - УМЕТНИЧКА ОПРЕМА:

Милорад Маравић
Ђорђе Симић

★

РЕДАКЦИЈСКИ КОЛЕГИЈУМ:

Слободан Влајић
Др. Владета Вуковић
Растко Закић
Миломир Краговић
Јован Марковић
Богдан Мрвош
Димитрије Николајевић
Милан Николић
Мирослав Симеуновић
Драгиња Урошевић

★

Редакција „Октобра“: Краљево — Мира Чукулића 2. Тел. 21-166 (локал 802). Претплата: годишња — 18 а полугодишња 9 нових динара. За иностранство — двоструко. Претплату слати општом уплатницом на Књижевни клуб „Октобар“, жиро-рачун број 618-8-210. Поштарина плаћена у готовом. Рукописи и ликовни прилози се не враћају.

Штампа: „Слово“ у Краљеву

ка клуба, уредника листа „Октобар“ и уредника библиотеке „Освит“ и дискусије по овим рефератима, усвојен је план рада за наредну годину. На скупштини је донето неколико важних закључака и предлога. Изабран је нов Управни одбор клуба, а за новог председника изабран је Јован Марковић, професор, досадашњи члан управног одбора и редакције „Октобра“.

ИЗАБРАН НОВ УРЕДНИК „ОКТОБРА“

На седници Управног одбора Књижевног клуба „Октобар“ од 19. октобра усвојена је оставка досадашњег главног и одговорног уредника „Октобра“ Милана Дачовића. За новог уредника постављен је Петар Вулић. Нова редакција је одмах предузела све послове око уређивања листа, тако да ће лист убудуће излазити редовно.

Истраживања средњевековних градова донела су обиље података значајних за познавање те врсте споменика наше културе. Многи од средњевековних градова у прошлости имали су велики значај. Међутим, остаци тих наших градова често су у несразмери с њиховим некадашњим значајем. Карактеристичан пример таквог града је РАС, један од најстаријих и најзначајнијих градова, који је од наших дана остао скоро потпуно непознат. Не само град, него и место на којем се град налазио, није дефинитивно утврђено. У историјским изворима град се појављује веома рано, али се такође рано и губи. У XIV веку у време турских освајања, када се, иначе, помиње већи број градова, РАС није имао, изгледа, значајну улогу, па се и не помиње. Ни по традицији није остало сачувано тачно место где се налазио град.

У најстаријој литератури положај старог РАСА идентификује се с положајем Трговишта које се налазило на месту познатом данас као Пазариште, 7 км западно од Новог Пазара, на путу према Сопотанима. Ј. Цвијић је дао и скицу Пазаришта, на којем су се тада налазиле рушевине 2—3 м висине. У касније време то мишљење није потврђено нити одбачено, јер ни каква теренска истраживања нису вршена.

На Пазаришту, на левој обали Рашке одржавали су се и касније, а и данас се виде остаци старих грађевина, иако мање очуваних од оних какве су биле у време када је о Пазаришту писао Ј. Цвијић. Зграда задружне продавнице на самом улазу у Пазариште подигнута је на остацима старог зида, а одмах испод пута на месту где се река Рашка усекала у терен, на левој обали, виде се, такође, остаци зидања. Приликом радова на спровођењу водовода, 1956. године, откривене су рушевине мале цркве с остацима живописа на левој обали Рашке, више пута за Сопотане. Приликом подизања стамбених зграда хидроцентралне, на десној обали Рашке, под самим брдом Градина на није било никаквих остатака старих грађевина, можда зато што су оне подигнуте на терену који је некад био плањена. Пре неколико година С. Мандић обишао је пећину под брдом Градина према Себечевској реци и утврдио да је ту постојала пећинска црквица с остацима живописа.

На брду Градина (на којем је још Цвијић забележио рушевине) налазили су се трагови зидова зарасли скоро потпуно у младу шуму. Сви ти остаци, иако тек незнатни, као и топографске карактеристике терена, упућивали су на то да је на Пазаришту био средњевековни трг - Трговиште, а на вису Градини сам град - тврђава. Извршена истраживања говоре у прилог томе да рушевине града на брду Градини изнад Пазари-

Инг. арх.
Јован Нешковић

СРЕДЊЕВЕКОВНИ ГРАД РАС

шта остаци средњевековног града РАСА.

У средњем веку под називом РАС означавани су и град и област Први пут у историји РАС се помиње у IX веку, око 860. године, за време српско - бугарског сукоба. Синови кнеза Мутимира спровели су бугарског кнеза Бориса до границе, до РАСА. Из тог податка, међутим, не дознаје се да је граница према Бугарској био град РАС или област истог имена. Сигурни подаци о граду су из времена кад је РАС био византијска погранична тврђава према Србима. По Јиречку, од краја XI века борбе између Срба и Византије водиле су се у тој области и око пограничног града РАСА. РАС је тада неколико пута мењао своје господаре. Око 1120. године пало је (према Константину) поново у руке Срба. Цар Манојло пође 1149. године да поновно освоји погранични град... РАС заједно с околином остаде српски*. У XII веку, још пре Немање, РАС је постао престоница жупана и главно место српске државе, по којем се она убрзо почела да назива Рацијом (Расција - први пут 1189. године). РАС је остао престоница српских владара од Стевана Немање до почетка XIV века, кад је краљ Милутин преселио престоницу на југ на Косово и у Скопље. Иако тачно време подизања града није могуће утврдити, град РАС је, већ на основу наведених података, један од најстаријих средњевековних градова. Остаци града на брду Градини указују несумњиво на старо порекло града на

том месту, а у извесном смислу показују и подударност с историјским подацима који се односе на град РАС.

Град је подигнут над ушћем Себечеве у Рашку и по свом положају, одговара положају средњевековних утврђења. Испод града воде два пута: један уз Себечеву, а други уз Рашку. Пут уз Себечеву преко данашњег Тутина и Рожаја, и даље у долину Лима, могао је и раније да буде пут веће важности, нарочито, за време борби у XI и XII веку.

Град је имао неправилну основу обухватајући заравњен плато на самом вису, на којем је највиши и најбоље осигурани део био на источној страни према Себечеву. На том делу данас нема никаквих остатака зидова. Скоро по целој дужини града терен је стеновит, а стене су местимично потпуно вертикално одсечене... На свим осталим странама има још и данас већих или мањих остатака градских зидова.

Улаз у град био је с јужне стране одакле је и прилаз био најлакши. Због тога тај део града посебно је осигуран још и ровом који се и данас види и који је, вероватно, био са спољне стране озидан. На правцу прилаза налазила се главна и највећа кула. У њеној непосредној близини налазила се и капија, у зиду ширине 1,50 м. Капија је једноставна, са спољним отвором величине 1,90 м.

Од главне куле до крајњег северног угла града зид је ишао повијајући се благо према терену и на том зиду откривене су још две куле неједнаке величине. Крајња северна тачка није у потпуности истражена, али се може предпоставити да на том месту обрнути камен потиче од куле или какве веће грађевине.

Поред положаја, и облик града одговара облику средњевековног утврђења. Једна од карактеристика је да је град имао неколико кула на градским зидовима. Оне су распоређене, углавном, у југозападном делу где су биле и најпотребније. Карактеристично је да су све три куле споља заобљене, а с унутрашње стране затворене. Такав облик кула редак је код градова који су подигнути у доба и на територији средњевековне српске државе. Од градова који имају велики број кула, а истовремено међу њима и споља заобљене и затворене куле, можемо да поменемо призренски и охридски град. Појава већег броја кула говори увек о значајним градовима. У време настајања средњевековне српске државе такви градови били су, свакако, малобројни.

Често су у то време коришћена постојећа византијска утврђења. Једно од таквих утврђења можда је могао бити и средњевековни РАС.

Извршеним истраживањима добијени су само основни подаци. Ипак, утврђена су и извесна дограђивања, али њих треба свакако везати за

хладно оружје и потребу да се прошири платформа за одбрану на местима где се показало да град треба боље бранити.

На самом ушћу Себечеве у Рашку, с обе стране Рашке, налазио се средњевековни трг који се у изворима помиње као Трговиште (отуда каснији назив Пазариште). Први помен Трговишта је из 1346. године.

Тад се помиње с католичком црквом св. Трифуна, дакле, већ са сталном колонијом страних трговаца. У дубровачким архивским документима помиње се од 1382. до 1494. године као трг (mercatum) и важно место на трговачком путу између Дубровника и Ниша. Дубровчани су ту имали своју колонију. Дубровачки конзули (судије) у Трговишту помињу се једном 1412., а затим 1461. године, кад је Трговиште било већ под Турцима. Трг је у XV веку био у области српских депота - према једном документу из 1451. године. После 1456. Трговиште је под Турцима. У њему се постављене турске власти: субаша 1459. и кадија 1461. године.

После оснивања Новог Пазара (Јени Базар) средином XV века Трговиште (Екси Базар - стари трг) опада, и његово становништво постепено се сели у ново место. У дубровачким архивским књигама помињу се 1461. године упоредо Трговиште и Нови Пазар. Назив Трговиште помиње се последњи пут 1595. године. Нови Пазар, међутим, постаје у то време највеће трговачко место на путу од Дубровника ка Нишу.

Постанак овог трговачког насеља свакако је у вези са градом. Међутим, од времена кад је престоница пресељена из РАСА, у изворима се помиње само Трговиште, а назив града се губи. Нестанак имена овог значајног града говори о опадању његове важности с премештањем престонице, иако је, вероватно, град постојао за све време док се под њим развијало насеље. Долацим Турака град је био највероватније и потпуно напуштен, јер није одговарао тадашњим потребама одбране. Напуштено је касније и подграђе, вероватно, тек у XVII веку, јер није било услова за његов даљи развој и од тада је читав тај комплекс претворен у рушевине.

Резултати до којих се дошло током недавних краткотрајних и почетних истраживања, знатно потврђују оправданост претпоставке да је на Градини изнад Пазаришта био средњевековни град РАС, престоница средњевековне српске државе. Иако данас у рушевинама, са гледишта опште очуваности наших средњевековних градова, град РАС представља још увек објект архитектонске вредности. Забрињавајућа околност је да су остаци тог града данас непреступачни, и да их је у великој мери освојила шума, местимично тешко проходна.